

ISBN 978-960-214-692-7

ΑΚΤΙΑ - ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΣΤΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Κωνσταντίνος Α. Ζάχος

Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε.
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΖΑΧΟΣ

ΑΚΤΙΑ

ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΣΤΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΑΘΗΝΑ
2008

ΥΠΠΟ
Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε. - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ
Υπηρεσία Διαχείρισης Επιχειρησιακού Προγράμματος «ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

Το έργο «Ανάδειξη - Συντήρηση - Αξιοποίηση Ρωμαϊκών και Παλαιοχριστιανικών Μνημείων Νικόπολης» και η παρούσα έκδοση συγχρηματοδοτούνται από το Ελληνικό Δημόσιο (ΥΠΠΟ) κατά 25% και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης) κατά 75%.

Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε.
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ

Κωνσταντίνος Λ. Ζάχος

ΑΚΤΙΑ

ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΣΤΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΑΘΗΝΑ
2008

ΣΕΙΡΑ: ΜΝΗΜΕΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ ΑΡ. 3

Κωνσταντίνος Λ. Ζάχος

Δρ. Αρχαιολόγος

ΑΚΤΙΑ

Αθλητικοί Αγώνες των αυτοκρατορικών χρόνων στη Νικόπολη της Ηπείρου

Κείμενα

Κωνσταντίνος Λ. Ζάχος

Σχέδια - Φωτογραφίες

ΙΒ΄ ΕΠΚΑ

Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε.

Χάρτες

Δημήτριος Καλπάκης

Επιμέλεια ύλης - Συντονισμός

Δημήτριος Καλπάκης

Δημιουργικό

Βαρβάρα Βεντούρη

Δημήτριος Καλπάκης

Επιμέλεια παραγωγής

Αιμιλία Ιωάννου

Λάμπρος Γαλάνης

Φίλμ - Διαχωρισμοί

ΤΟΞΟ

Εκτύπωση

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΠΕ

© Copyright

Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε. - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ

Κωνσταντίνος Λ. Ζάχος

ISBN 978-960-214-692-7

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Οι αθλητικοί αγώνες των αρχαίων Ελλήνων ήταν συνυφασμένοι με τη θρησκεία. Οι τελετές που συνδέονταν με αυτούς αποτελούσαν κορυφαία γεγονότα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Γι' αυτό, εκτός από τους τέσσερις πανελλήνιους αγώνες -τα Ολύμπια, τα Πύθια, τα Νέμεα και τα Ίσθμια- που μονοπωλούσαν το ενδιαφέρον των πόλεων, των ηγεμόνων και των κορυφαίων αθλητών και καλλιτεχνών, αθλητικοί αγώνες αφιερωμένοι σε τοπικές θεότητες (περίχωροι αγώνες) τελούνταν στις περισσότερες περιοχές της Ελλάδας.

Τα Άκτια, τοπικοί αγώνες του Ανακτορίου, αποικίας των Κορινθίων στον Αμβρακικό κόλπο, ήταν αφιερωμένα στον Απόλλωνα, τον μουσηγέτη, κύριο θεό της μητρόπολης Κορίνθου. Οι αγώνες τελούνταν κάθε χρόνο στο ιερό του Ακτίου Απόλλωνα που βρισκόταν σε στρατηγική γεωγραφικά θέση, στο στενό πέρασμα από το Ιόνιο στον Αμβρακικό κόλπο. Η συγκυρία της γειννίασης του ιερού με τα νερά της ναυμαχίας του Ακτίου (2 Σεπτεμβρίου του 31 π.Χ.), η έκβαση της οποίας κατέστησε τον νικητή Γάιο Ιούλιο Οκταβιανό απόλυτο μονάρχη της παγκόσμιας δύναμης που ήταν τότε η Ρώμη, ενέταξε τους τοπικούς αγώνες των Ακαρνάνων στο σύνολο των ενεργειών του αυτοκράτορα που στόχευαν να προπαγανδίσουν τη νέα τάξη πραγμάτων ως βούληση του θείου. Ο Απόλλων καθιερώθηκε ως ο προστάτης θεός του μονάρχη, οι αγώνες αναδιοργανώθηκαν, η θέση της τέλεσής τους μεταφέρθηκε στην πόλη της νίκης που ίδρυσε ο ευνοημένος από τους θεούς Οκταβιανός, ενώ προσδόθηκε τόση αίγλη στους νέους αγώνες ώστε σύντομα έγιναν από τους σημαντικότερους αθλητικούς αγώνες των αυτοκρατορικών χρόνων στη λεκάνη της Μεσογείου.

Στην προκατάληψη της σύγχρονης αντίληψης στους κύκλους των ερευνητών της επιστήμης του αθλητισμού, που έχει τις ρίζες της στον 19ον αιώνα, πως οι αθλητικοί αγώνες και ο αθλητισμός των αυτοκρατορικών χρόνων χαρακτηρίζονται από ειδικευση, επαγγελματισμό και νηκική παρακαμή, οφείλεται η έλλειψη ιδιαίτερου ενδιαφέροντος της έρευνας για τα αθλητικά δρώμενα των αυτοκρατορικών χρόνων. Γι' αυτό και τα Άκτια είναι παντελώς άγνωστα στο ευρύτερο κοινό, με εξαίρεση την κοινωνία της Πρέβεζας, όπου μάλιστα κάποια στιγμή έγιναν προσπάθειες αναβίωσης των Ακτίων με την πραγματοποίηση σύγχρονων αθλητικών αγώνων.

Η ανακάλυψη πριν από λίγα χρόνια στην περιοχή του Γυμνασίου δυο αγωνιστικών επιγραφών, τις οποίες έσπησε η πόλη της Νικόπολης για να τιμήσει δυο νεαρούς

της βλαστούς που πρώτευσαν ως αθλητές σταδιοδρόμοι, μου γέννησε προβληματισμούς σχετικά με την «παρακμιακή» αθλητική ατμόσφαιρα των αυτοκρατορικών χρόνων. Στις εργασίες που ακολούθησαν για την ανάδειξη της Νικόπολης, εντάχθηκε και ο καθαρισμός από την πυκνή βλάστηση του Σταδίου, το οποίο για πρώτη φορά, ύστερα από αιώνες, κατέστη προσπελάσιμο στους επισκέπτες. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν διερευνητικές τομές σε διάφορα σημεία του Σταδίου, προκειμένου να συγκεντρωθούν στοιχεία ως προς την αρχιτεκτονική μορφή και τις οικοδομικές του φάσεις, καθώς και άμεσες στερεωτικές εργασίες στην ανατολική είσοδο. Οι έρευνες οδήγησαν σε μια πρώτη τοπογραφική αποτύπωση του Σταδίου, καθώς και στη συγκέντρωση χρήσιμων στοιχείων για τον προγραμματισμό της πλήρους αποκάλυψής του.

Στο μικρό αυτό πόνημα, της σειράς Μνημεία Νικόπολης, συγκεντρώνονται τα βασικότερα στοιχεία για τα Άκτια από τις ελάχιστες αρχαίες πληροφορίες που μας παραδόθηκαν και παρουσιάζονται εν συντομία τα μνημεία και όσα κινητά ευρήματα σχετίζονται με τους αγώνες. Συμβάλλει στην ανάγνωση του αρχαιολογικού χώρου ώστε οι επισκέπτες να αντιληφθούν τον πρωτεύοντα ρόλο που διαδραμάτισε η Νικόπολη, ως κοσμοπολίτικο αστικό κέντρο της δυτικής Ελλάδας, κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους.

Επιθυμώ να ευχαριστήσω από τη θέση αυτή όλους όσους συνέβαλαν με διαφόρους τρόπους στην παρούσα έκδοση: τους συναδέλφους αρχαιολόγους Αναστασία Γεωργίου, Μαρία Σκανδάλη, Ευάγγελο Παυλίδη, Κωνσταντίνα Γερολύμου, Θεοδώρα Κοντογιάννη, Γεωργία Πλιάκου· τον τοπογράφο μηχανικό Κωνσταντίνο Σιόντη, τον αρχιτέκτονα Τόλη Παπαϊωάννου, τον συνάδελφο λέκτορα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Χρήστο Μεράντζα, τους φωτογράφους Κωνσταντίνο Ιγνατιάδη και Παναγιώτη Τσιγκούλη. Ο αρχαιολόγος Δημήτρης Καλπάκης ανέλαβε τη σχεδίαση του οδηγού, το συντονισμό και την επιμέλεια της ύλης, το σχεδιασμό των χαρτών και την επεξεργασία του υλικού εν γένει. Για την παραχώρηση της εικόνας του ψηφιδωτού με αθλητικές σκηνές από τα ψηλά Αλώνια της Πάτρας ευχαριστώ τη συνάδελφο, Προϊσταμένη της ΣΤ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, κυρία Ζωή Ασλαματζίδου, καθώς και τον συνάδελφο αρχαιολόγο Γιάννη Μόσκο. Για την απεικόνιση των πολεμικών πλοίων της τοιχογραφίας της Πομπηίας ευχαριστώ το φωτογράφο κ. Jochen Hähnel. Για τη φωτογραφία του αναγλύφου της Βουδαπέστης ευχαριστώ την κυρία Judit Lebegyen του τμήματος Κλασικών Αρχαιοτήτων του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βουδαπέστης, καθώς και το φωτογράφο Lázló Mátyus. Για τη φωτογραφία της στήλης από τη Νάπολη ευχαριστώ το Ίδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρή. Για τις φωτογραφίες των στηλών από την Ισθμία ευχαριστώ τις εκδόσεις Καππόν. Για τη φωτογραφία του πορτραίτου της Κλεοπάτρας ευχαριστώ το Μουσείο του Βερολίνου και, τέλος, για τη φωτογραφία του πορτραίτου του Μάρκου Αντωνίου τον Claudio Parisi Presicce, διευθυντή του Musei Capitolini στη Ρώμη.

Κωνσταντίνος Α. Ζάχος

Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής Νικόπολης

ΑΡΧΑΙΕΣ ΠΟΛΕΙΣ και ΘΕΣΕΙΣ

στην ευρύτερη περιοχή του
Αμβρακικού Κόλπου

ANCIENT CITIES and SITES

of the surrounding area of
Ambracian Gulf

0 5 10 20 km

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Βουνά	Λάκμος	Mountains
Σύγχρονες πόλεις	●	Modern cities
Αρχαίες θέσεις	●	Ancient sites

WGS84
SRTM by NASA
vectors by ESRI
map: D. Kalpakis, 2006 ©

ΤΑ ΠΑΛΑΙΑ ΑΚΤΙΑ

Στη Νικόπολη της Ηπείρου, που ιδρύθηκε από τον Αυτοκράτορα Οκταβιανό Αύγουστο μετά την περίφημη Ναυμαχία του Ακτίου, τελούνταν τα Άκτια, περίφημοι αθλητικοί αγώνες σε ολόκληρη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Πριν από την ίδρυση της πόλης, οι αγώνες αυτοί είχαν τοπικό χαρακτήρα και τελούνταν για αιώνες στο Ακαρνανικό Ιερό του Ακτίου Απόλλωνα, στο ομώνυμο ακρωτήριο στην είσοδο του Αμβρακικού κόλπου. Τους αγώνες προς τιμήν του Απόλλωνα αναδιοργάνωσε ο Οκταβιανός Αύγουστος, καθιστώντας τους ισάξιους με τους Ολυμπιακούς, ενώ ο χώρος τέλεσής τους μεταφέρθηκε στη Νικόπολη, όπου αναγέρθηκαν όλα τα απαραίτητα για το σκοπό αυτό οικοδομήματα (Στάδιο, Θέατρο, Γυμνάσιο) καθώς και οι υποδομές για την εύρυθμη λειτουργία τους.

Στη χαμηλή γλώσσα γης που εισχωρεί στον προκόλπο του Αμβρακικού (κόλπος της Πρέβεζας) και απολήγει προς βορρά στο ακρωτήριο Άκτιο, γνωστό στους νεώτερους χρόνους και ως Άκρα ή Πούντα, υπήρχε το Ιερό του Ακτίου Απόλλωνα. Η τοποθεσία του Ιερού ήταν στρατηγικής σημασίας, διότι ήλεγχε την είσοδο στον Αμβρακικό κόλπο και την προσέγγιση στις ακτές του, όπου είχαν αφετηρία δίοδοι προς την ενδοχώρα της Ηπείρου. Στο Ιερό, που ιδρύθηκε από το Ανακτόριο, αποικία των Κορινθίων, γύρω στα τέλη του 7ου π.Χ. αι., τελούνταν τα Άκτια, αθλητικοί αγώνες προς τιμήν του Απόλλωνα. Οι αποικίες των Κορινθίων τιμούσαν ιδιαίτερα το θεό του φωτός και της μουσικής, εφόσον ήταν ένας από τους κύριους θεούς της μητρόπολης. Στην προκειμένη περίπτωση, προφανώς λόγω της θέσης του Ιερού στην παραλία, ο Απόλλωνας είχε την επωνυμία Άκτιος - ο Απόλλωνας της Ακτής.

▲ Προηγούμενη σελίδα:

Χάρτης του Αμβρακικού κόλπου και της ευρύτερης περιοχής με σημειωμένες τις κύριες πόλεις και θέσεις της αρχαιότητας (χάρτης: Δ. Καλπάκης).

▲ Ο Άκτιος Απόλλωνας σε νόμισμα της Νικόπολης, εποχής Καρακάλλα (198-217 μ.Χ.). Αποδίδεται όρθιος να κρατά τόξο και κλάδο. Αριστερά διακρίνεται στέφανος. (Καραμεσίνη-Οικονομίδου, Μ., Η Νομισματοκοπία της Νικοπόλεως, Αθήναι 1975).

► Ο Απόλλωνας με τη λύρα. Λεπτομέρεια από ανάγλυφη παράσταση σε μαρμάρινο ημικυκλικό βάθρο από το Μνημείο του Αυγούστου στη Νικόπολη (Μουσείο Νικόπολης).

Το Ανακτόριο, που βρίσκεται στον όρμο του Αγ. Πέτρου, στον νοτιοανατολικό μυχό του προκόλπου του Αμβρακικού, απείχε 40 στάδια από το Ιερό, όπως σημειώνει ο αρχαίος γεωγράφος Στράβωνας, ο οποίος έζησε στα χρόνια του αυτοκράτορα Οκταβιανού Αυγούστου. Τα Άκτια αρχικά είχαν τοπικό χαρακτήρα και βρίσκονταν στη δικαιοδοσία των Ανακτοριέων. Δεν είναι βέβαιο πότε ακριβώς ιδρύθηκαν τα παλαιά Άκτια, ενώ οι πληροφορίες των αρχαίων πηγών, όσον αφορά το πρόγραμμα των αγώνων, είναι λιγοστές. Οι αγώνες μνημονεύονται σε επιγραφή του τέλους του 5ου ή των αρχών του 4ου π.Χ. αι., χαραγμένη σε μολύβδινο χρηστήριο πινάκιο που βρέθηκε στη Δωδώνη. Πρόκειται για μια ερώτηση την οποία απευθύνει στον Νάιο Δία και τη σύντροφό του Διώνη κάποιος Δίων, εάν δηλαδή έκλεψε η Βοστρύχα του Δόρκωνα τα χρήματα που έχασε στα φεινιά Άκτια. Στον 4ο π.Χ. αι., οι αγώνες αναφέρονται στο έργο του Καλλίμαχου «Περί Αγώνων». Η πληροφορία εξάλλου του λεξικογράφου Στέφανου Βυζάντιου, ότι τα Άκτια διεξάγονταν κάθε δύο χρόνια (διά τριετίδος: στην αρίθμηση υπολογιζόταν τόσο το πρώτο όσο και το τελευταίο έτος) και περιελάμβαναν αγώνες γυμνικούς, ιππικούς και ναυτικούς, δεν είναι βέβαιο αν αναφέρεται στους παλαιούς ή στους νέους αγώνες που αναδιοργάνωσε ο Οκταβιανός Αύγουστος (Στέφανος Βυζάντιος, στη λέξη Ἰακτιον: Ἀπόλλωνος γυμνικὸς ἀγὼν καὶ ἵππικὸς καὶ πλοίων ἄμμιλλα διὰ τριετίδος ἦν).

Σημαντικές πληροφορίες για τα παλαιά Άκτια αντλούμε από μια επιγραφή των ελληνοιστικών χρόνων που βρέθηκε στην Ολυμπία. Πρόκειται για το κείμενο συμφωνίας μεταξύ του Κοινού των Ακαρνάνων και του Ανακτορίου, που ήταν μέλος του Κοινού. Το ίδιο κείμενο είχε αναγραφεί σε δύο στήλες: η μία, είχε στηθεί στο Ιερό του Ακτίου και η άλλη στο Ιερό του Δία στην Ολυμπία. Σύμφωνα με όσα αναγράφονται στην επιγραφή, η πόλη του Ανακτορίου το 216 π.Χ., λόγω οικονομικής δυσπραγίας, αναγκάστηκε να παραδώσει τη μέριμνα του Ιερού στο Κοινό των Ακαρνάνων, το οποίο θα εγγυάτο την ετήσια διοργάνωση των

▲ Η στήλη της Ολυμπίας με το κείμενο της συμφωνίας μεταξύ Κοινού των Ακαρνάνων και Ανακτορίου, σχετικά με τη μέριμνα για το Ιερό του Ακτίου (Μουσείο Ολυμπίας).

αγώνων και τη σχετική χρηματοδότησή τους. Το Ανακτόριο κράτησε ωστόσο τον έλεγχο των φόρων των λιμένων της περιοχής, με εξαίρεση την περίοδο του εορτασμού των Ακτίων, οπότε τα έσοδα μοιράζονταν με το Κοινόν. Εκτός από το ναό του Απόλλωνα, σύμφωνα με το κείμενο της επιγραφής στο ιερό άλσος όπου βρισκόταν το Ιερό, υπήρχαν διάφορα άλλα οικοδομήματα για την εξυπηρέτηση των προσκυνητών. Ιδιαίτερα αναφέρεται ένα οικοδόμημα με την ονομασία Ελένειον, το οποίο πιθανώς να ήταν ξενώνας για τους επισήμους ή για τους υπαλλήλους του Κοινού. Στο Άκτιο αναφέρονται από τις φιλολογικές πηγές και δύο ακόμη ιερά, ένα της Αφροδίτης Αινειάδας, προστάτιδας των ναυτικών (ιερά της Αφροδίτης με την προσωνομμία Αινειάς υπήρχαν επίσης στην Αμβρακία και στη Λευκάδα) και ένα των Μεγάλων Θεών.

Η θέση του Ακτίου στην είσοδο του Αμβρακικού ήταν καίρια και κοντά στο Ιερό θα πρέπει να υπήρχαν, σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, περισσότερα από ένα αγκυροβόλια, τα οποία χρησίμευαν ως κόμβοι ανεφοδιασμού. Ο Στράβωνας αναφέρει ότι υπήρχε ένα εξωτερικό λιμάνι, εκτός του Αμβρακικού κόλπου («ὁμωνήμός δε λέγεται τό τε ἱερὸν τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος καὶ ἡ ἄκρα ἢ ποιούσα τὸ στόμα τοῦ κόλπου ἔχουσα καὶ λιμένα ἔκτός» Στράβωνας 10.2.7). Λόγω της τοποθεσίας του Ιερού, οι εορτές των Ακτίων είχαν έντονο οικονομικό και εμπορικό χαρακτήρα, όπως σημειώνεται στην προ-

▼ Μολύβδινο πινάκιο από τη Δωδώνη (τέλος 5ου - αρχές 4ου π.Χ. αι.) στο οποίο γίνεται μνεία των Ακτιακών Αγώνων:
«Βοστρύχα ἃ Δόρκωνος ἢ οὐκ ἔκ(λεψε τὰ)ργύριον, τὸ Δίῳ ἀπώλεσε ἐπ(ι) τοῖς νῦν Ἀκτίοις, ὃ Ζεῦ Νᾶε κα(ὶ) Διώνα)»
«Δεν έκλεψε η Βοστρύχα του Δόρκωνα τα χρήματα τα οποία έχασε ο Δίωνας κατά τα φετεινά Ἄκτια, ω Δία Νάιε και Διώνη»
 (Μουσείο Ιωαννίνων).

αναφερόμενη επιγραφή της Ολυμπίας. Γίνονταν αγοραπωλησίες αγαθών, τις οποίες επέβλεπαν οι Αγορανόμοι, εισπράξεις φόρων διαφόρων κατηγοριών, όπως φόροι λιμανιού, αγοραπωλησίας δούλων και άλλοι φόροι τους οποίους συγκέντρωναν οκτώ φοροεισπράκτορες (Γεντηκοστολόγοι) συνδυόμενοι από ισάριθμους γραμματείς. Το σύμφωνο της παράδοσης του Ιερού προέβλεπε ακόμη πως και κατά την περίοδο πολεμικών κρίσεων η μέριμνα της διεξαγωγής των αγώνων θα βάρυνε το Ανακτόριο. Από τη μαρτυρία αυτή συνάγεται ότι για τα Άκτια δεν ίσχυε η περίφημη «Εκχειρία», όπως για τους Ολυμπιακούς αγώνες, ενώ η απήκηση που είχαν οι εορτές στην ελληνιστική εποχή κάλυπτε μια μεγαλύτερη πλέον περιοχή, εφόσον στο Κοινόν των Ακαρνάνων συμμετείχαν εκτός από το Ανακτόριο και άλλες πόλεις της Ακαρνανίας, όπως η Στράτος, το Αμφιλοχικόν Άργος, η Λιμναία, οι Όλπαι, οι Οινιάδαι, αλλά και η Λευκάδα, η οποία μάλιστα χρημάτισε και πρωτεύουσα του Κοινού. Από την ίδια επιγραφή πληροφορούμαστε επίσης πως τα Άκτια διεξάγονταν σε ετήσια βάση.

Ο Στράβωνας αναφέρει πως ο Αύγουστος επισκέυασε τον αρχαίο ναό του Απόλλωνα στο Άκτιο και αφιέρωσε στο Ιερό δέκα πλοία από αυτά που είχαν καταληφθεί κατά τη ναυμαχία. Η πληροφορία αυτή επαναλαμβάνεται από τον Ρωμαίο συγγραφέα Σουητώνιο, στο Βίο του Αυγούστου, αλλά και από τον ιστορικό Δίωνα Κάσσιο. Δεν αποκλείεται οι τοπικοί Ακτιακοί Αγώνες να τελούνταν έως τους χρόνους της Ναυμαχίας του Ακτίου, αν και μετά την κατάκτηση της Ηπείρου από τους Ρωμαίους (168/167 π.Χ.), την καταστροφή πολλών πόλεων και την αιχμαλωσία των κατοίκων, η ευρύτερη περιοχή βρισκόταν σε παρακμή.

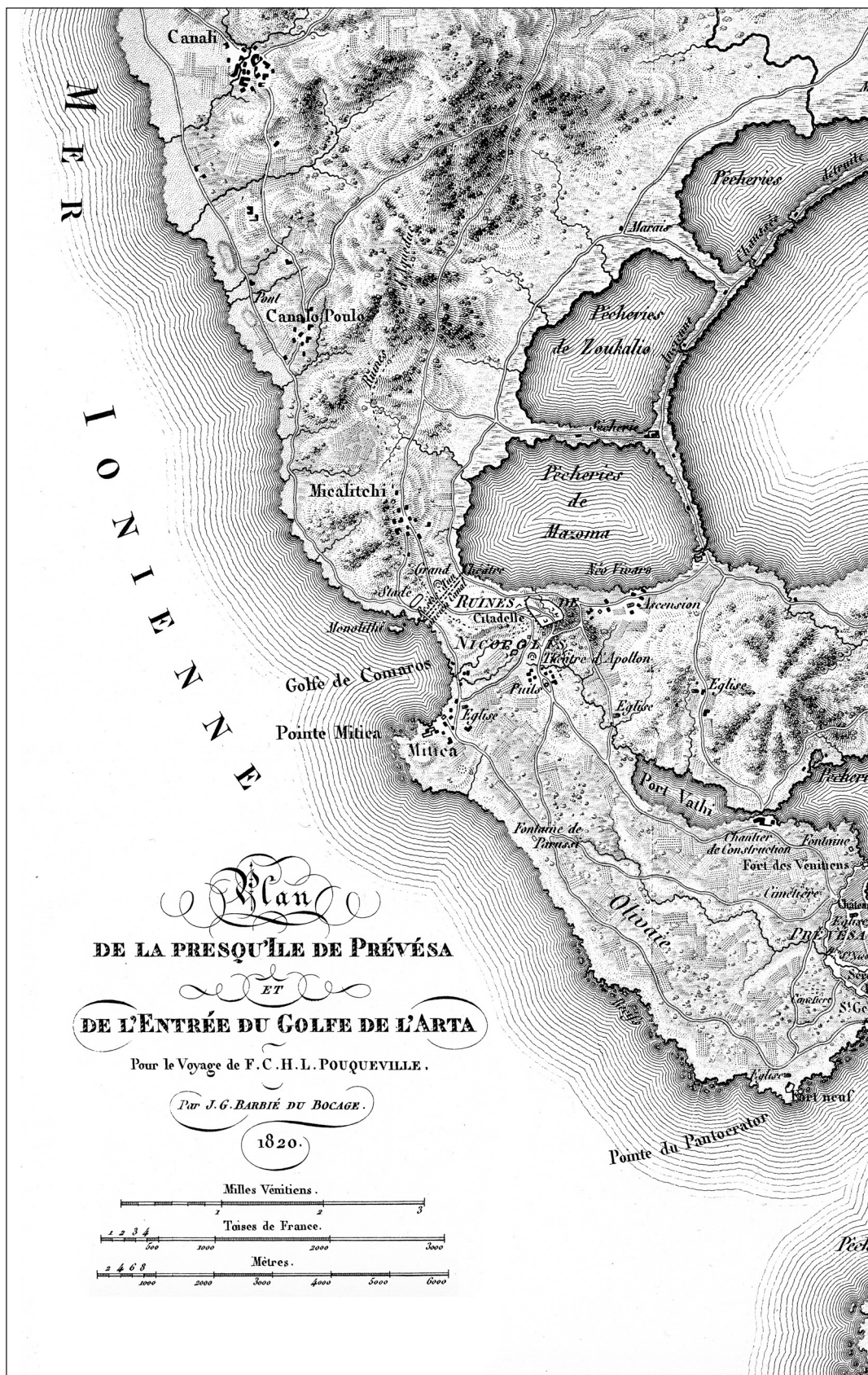
Τη θέση του Ιερού επισκέφθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα ο Άγγλος περιηγητής Martin L. Leake. Στην πρώτη του επίσκεψη (1806) αναφέρει πως στο ακρωτήριο Άκρα ή Πούντα της Ακαρνανίας, υπήρχε ένα τσιφλίκι του Αλή Πασά. Μέσα σε αυτό διέκρινε ένα τετράγωνο οικοδόμημα με πύργους στις γωνίες, στο οποίο έμεναν οι χωρικοί

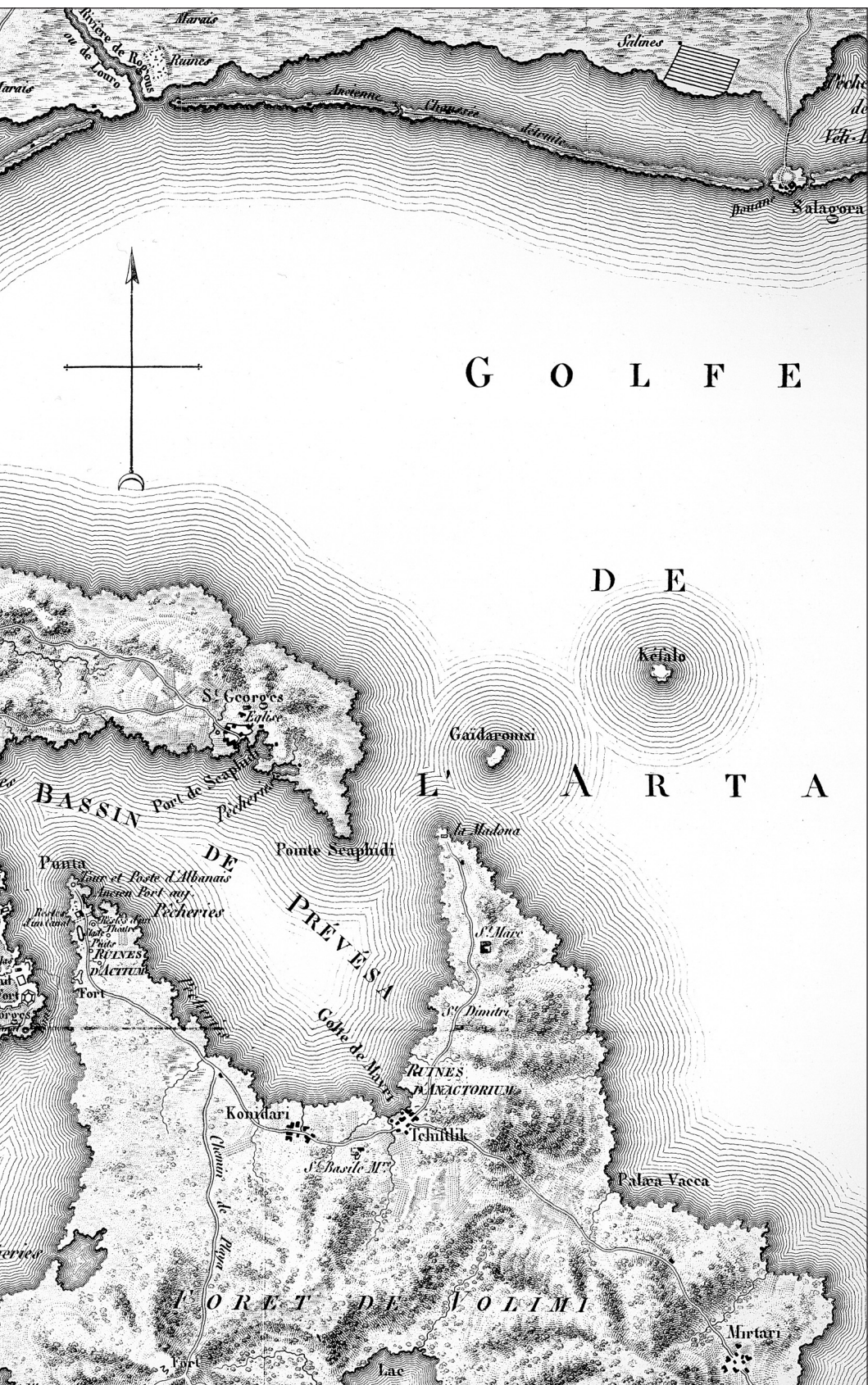
► Οι δύο Κούροι του Ακτίου (6ος π.Χ. αι.) τους οποίους μετέφερε ο Champoiseau στο Λούβρο, όπου βρίσκονται μέχρι σήμερα (φωτ.: Hervé Lewandowski/RMN /Apeiron Photos).

που καλλιεργούσαν τα χωράφια και έβοσκαν τα κοπάδια του Αλή, έναν πύργο (κούλια) και διάφορα ερείπια ρωμαϊκών χρόνων. Νοτιότερα, στο στόμιο του Αμβρακικού, απέναντι από το Κάστρο του Αγίου Γεωργίου της Πρέβεζας, ο Αλή Πασάς είχε κτίσει ένα σεράι και ένα μικρό κάστρο, γνωστό ως Κάστρο της Πούντας ή Κάστρο του Ακτίου. Στο τελευταίο αυτό οικοδόμημα, το οποίο κτίστηκε με αρχαίο οικοδομικό υλικό, διασώζονται έως σήμερα εντοιχισμένα τμήματα επιγραφών και ορισμένα ανάγλυφα στην είσοδό του. Σε ένα από αυτά απεικονίζεται φίδι και σε ένα άλλο κεφάλι Σειληνού. Ο Leake υπέθεσε πως τα ρωμαϊκά ερείπια που είδε ανήκαν σε οικοδομήματα του Ιερού του Ακτίου Απόλλωνα της εποχής του Αυγούστου. Μετά τον Leake επισκέφτηκαν το χώρο και άλλοι περιηγητές που περιέγραψαν τα ερείπια του Ακτίου όπως διασώζονταν εκείνη την εποχή.

Ο Γάλλος πρόξενος στα Ιωάννινα Charles François Noël Champoiseau πραγματοποίησε στο Άκτιο ανασκαφικές έρευνες για σύντομο διάστημα, μετά το 1867. Πρόκειται για τον ίδιο Γάλλο διπλωμάτη που το 1862, όταν ήταν πρόξενος στην Αδριανούπολη, ανέσκαψε στη Σαμοθράκη και αποκάλυψε την περίφημη Νίκη της Σαμοθράκης, την οποία μετέφερε στο Λούβρο. Ο Champoiseau δεν δημοσίευσε τα αποτελέσματα των ανασκαφών του, αποσπάσματα όμως από τις χειρόγραφες σημειώσεις του μαζί με ένα τοπογραφικό σκαρίφημα συμπεριλήφθηκαν σε μελέτη τού Maxime Collignon το 1886. Σύμφωνα με την περιγραφή και το σχέδιο του Champoiseau, οι ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν πάνω και μέσα σε μια χωμάτινη οχύρωση του Αλή Πασά, της οποίας υπολείμματα διασώζονται έως σήμερα, χωρίς ωστόσο να γίνονται άμεσα αντιληπτά από τον ανυποψίαστο επισκέπτη. Οι ανασκαφές του Champoiseau αποκάλυψαν μεμονωμένους τοίχους, έναν περίβολο και τρεις τοίχους ενός άλλου οικοδομήματος. Μέσα στο τελευταίο οικοδόμημα, το οποίο ταύτισε με ναό, εντόπισε ένα βάθρο και τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου με βότσαλα. Μεταξύ

των ευρημάτων περιλαμβάνονται επίσης οι κορμοί δύο μαρμάρινων αρχαϊκών κούρων τους οποίους μετέφερε στο Λούβρο, διάφορες επιγραφές, θραύσματα ακροκεράμων και ένα θραύσμα κολοσσικού αγάλματος, σήμερα πια χαμένα.

Οι δύο κορμοί των κούρων, που χρονολογούνται στο α΄ μισό του 6ου π.Χ. αι., αποτελούν εξαιρετικά δείγματα της πλαστικής των αρχαϊκών χρόνων και ανήκουν προφανώς στην πρώτη οικοδομική φάση του Ιερού, στους χρόνους αμέσως μετά την ίδρυση του Ανακτορίου. Ο Champoiseau συμπεραίνει πως θα πρέπει να υπήρχαν τρεις φάσεις του Ιερού με τελευταία εκείνη των χρόνων του Αυγούστου, δεδομένου ότι ο ναός που εντόπισε ήταν κτισμένος με τοιχοποιία κατά το σύστημα opus reticulatum.

Ο Στράβωνας (7.7.6) περιγράφει ως εξής την περιοχή του Ιερού του Απόλλωνα:

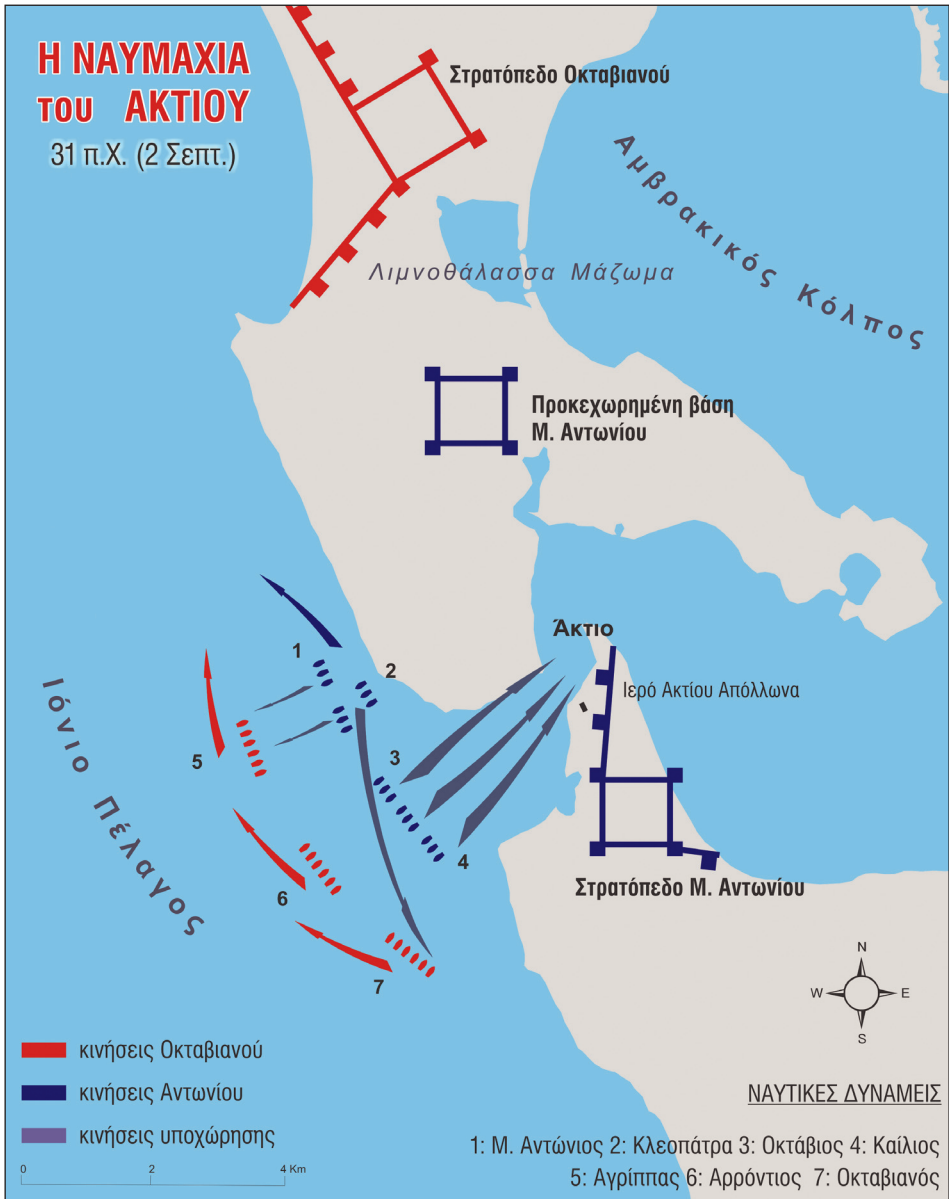
«καὶ ἱερὸν τοῦ Ἀκτίου Ἀπόλλωνος ἐνταῦθα ἔστι πλησίον τοῦ στόματος, λόφος τις, ἐφ' ᾧ ὁ νεώς, καὶ ὑπ' αὐτῷ πεδίον ἄλσος ἔχον καὶ νεώρια. Ἐν οἷς ἀνέθηκεν ὁ καῖσαρ τὴν δεναναίαν ἀκροθίνιον, ἀπὸ μονοκρότου μέχρι δεκήρους ὑπὸ πυρὸς δ' ἠφανίσθαι καὶ οἱ νεώσοικοι λέγονται καὶ τὰ πλοῖα...»

«Και εδώ βρίσκεται το ιερό του Ακτίου Απόλλωνα κοντά στην είσοδο (του Αμβρακικού κόλπου), ένας λόφος, πάνω στον οποίο στέκεται ο ναός και κάτω από το λόφο πεδιάδα η οποία περιελάμβανε ένα ιερό δάσος και ναύσταθμο, στον οποίο ο Καίσαρας ανέθεσε ως απαρχές της νίκης του ένα μερίδιο δέκα πολεμικών πλοίων από τα πιο μικρά με μια σειρά κουπιών έως αυτά με δέκα σειρές κουπιών λέγεται όμως ότι αφανίστηκαν από πυρκαγιά και ο ναύσταθμος και τα πλοία».

Ο λόφος που αναφέρει ο Στράβωνας μόλις διακρίνεται σήμερα, στην κατά τα άλλα επίπεδη περιοχή της χερσονήσου του Ακτίου. Την τοποθεσία αυτή με τις ελώδεις εκτάσεις και το ανθυγιεινό κλίμα επέλεξε ο Μάρκος Αντώνιος για να στρατοπεδεύσει τις παραμονές της ναυμαχίας. Η επιλογή κρίθηκε άστοχη, διότι το κλίμα της περιοχής είχε δυσάρεστες επιπτώσεις στην υγεία των

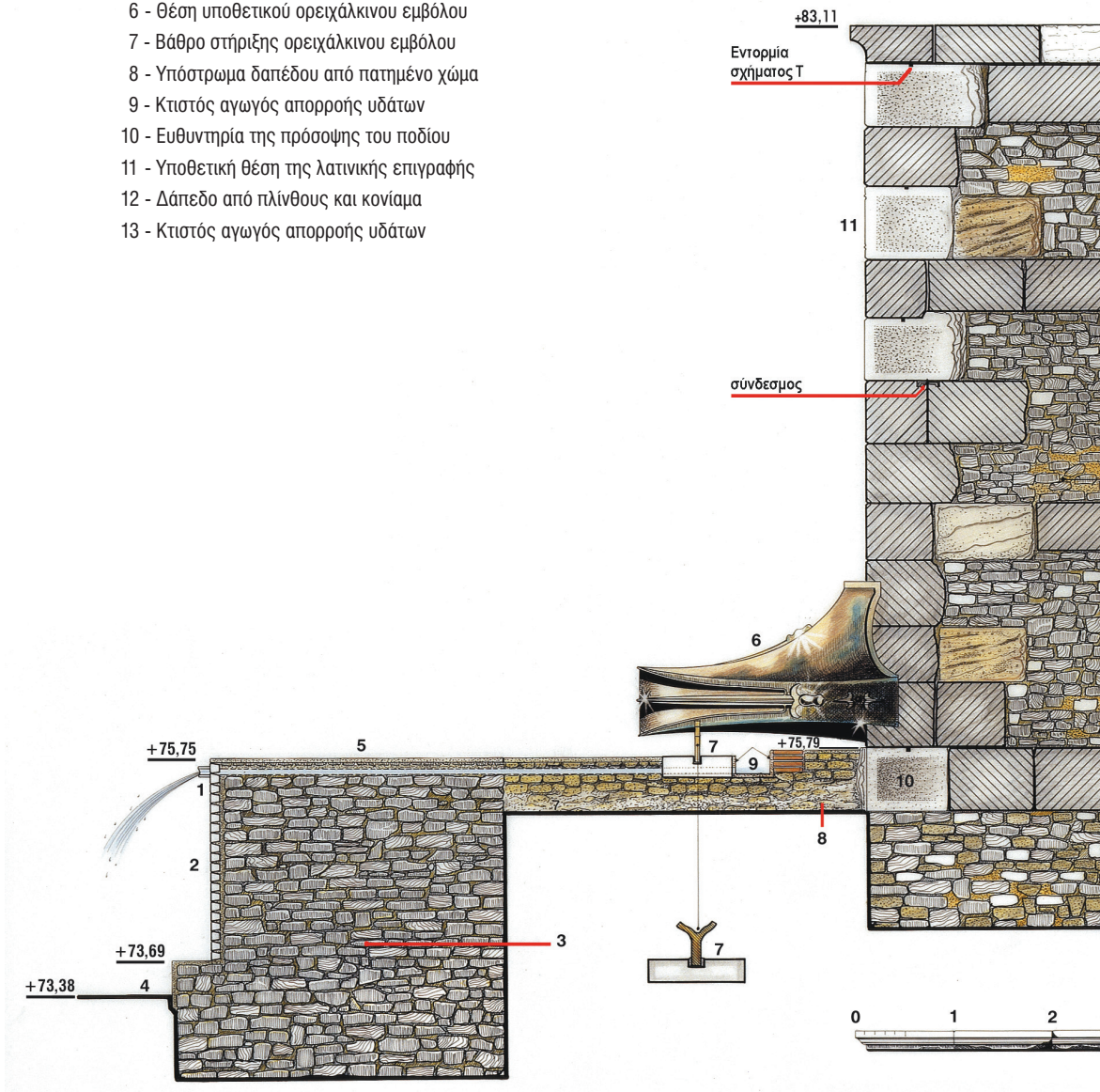
▲ Προηγούμενη σελίδα:

Η χερσονήσος της Πρέβεζας και η απέναντι ακαρνανική ακτή. Λιθογραφία του J.G. Barbié du Bocage, για το βιβλίο του Pouqueville «*Voyage en Grèce*», Παρίσι 1820 (συλλογή Ιδρύματος Ακτία Νικόπολης).

▲ Χάρτης της Ναυμαχίας του Ακτίου (2 Σεπτεμβρίου του 31 π.Χ.) όπου αποδίδονται οι χαρακτηριστικές κινήσεις των δύο αντίπαλων στόλων καθώς και η τελική έκβαση της αναμέτρησης με την υποχώρηση μεγάλου μέρους του στόλου του Αντωνίου (χάρτης: Δ. Καλπάκης).

- 1 - Πήλινος αγωγός απορροής υδάτων
- 2 - Επένδυση του πρώτου αναλημματικού τοίχου
- 3 - Χυτή τοιχοποιία του πρώτου αναλημματικού τοίχου
- 4 - Θεμελίωση του πρώτου αναλημματικού τοίχου
- 5 - Επικάλυψη από ψαμμιτικές πλάκες
- 6 - Θέση υποθετικού ορειχάλκινου εμβόλου
- 7 - Βάθρο στήριξης ορειχάλκινου εμβόλου
- 8 - Υπόστρωμα δαπέδου από πατημένο χώμα
- 9 - Κτιστός αγωγός απορροής υδάτων
- 10 - Ευθυντηρία της πρόσοψης του ποδίου
- 11 - Υποθετική θέση της λατινικής επιγραφής
- 12 - Δάπεδο από πλίνθους και κονίαμα
- 13 - Κτιστός αγωγός απορροής υδάτων

▲ Σχεδιαστική αναπαράσταση (τομή) της πρόσοψης του Μνημείου του Αυγούστου (Νικόπολη). Εικονίζεται και χάλκινο έμβολο πλοίου (σχέδιο: Ν. Βαγενάς).

στρατιωτών, όπως αναφέρουν ο Πλούταρχος και ο Δίων Κάσσιος. Η γεινίαση με το Ιερό του Απόλλωνα, όπως έδειξε η συνέχεια των γεγονότων, δεν συνέβαλε στην εύνοια του θεού προς τον Αντώνιο. Ο Απόλλωνας, όπως διακήρυξε η αυτοκρατορική προπαγάνδα αργότερα, ευνόησε το νεαρό Οκταβιανό που είχε στρατοπεδεύσει αρκετά χιλιόμετρα βορειότερα, στους λόφους του Μιχαλιτσίου, στις παρυφές της Νικόπολης. Όσον αφορά το ναύσταθμο που μνημονεύει ο Στράβωνας (νεώρια, νεώσοικοι), η σύγχρονη έρευνα θεωρεί πως δεν πρόκειται για ναύσταθμο, αλλά για ένα υπαίθριο «μουσείο» στο οποίο εκτέθηκαν τα δέκα πλοία, ένα από κάθε κατηγορία που πήραν μέρος στη ναυμαχία, από τα μικρότερα με μια σειρά κουπιών έως τις τεράστιες δεκήρεις με δέκα σειρές κουπιών, προσφορά του νικητή στον προστάτη του θεό. Στο αφιέρωμα αυτό του Οκταβιανού αναφέρεται και ο Δίωνας ο Κάσσιος (51.1. 2):

«Καὶ ἐπ’ αὐτῇ τῷ τε Ἀπόλλωνι τῷ Ἀκτίῳ τριήρη τε καὶ τετρήρη τά τε ἄλλα τὰ ἐξῆς μέχρι δεκήρους, ἐκ τῶν αἰχμαλώτων νεῶν ἀνέθηκε, καὶ ναὸν μείζων ὠκοδόμησεν, ἀγῶνα τινά καὶ γυμνικὸν καὶ μουσικῆς ἵπποδρομίας τε πεντετηρικὸν ἱερὸν (οὗτω γὰρ τοὺς τὴν σίτησιν ἔχοντας ὀνομάζουσι) κατέδειξεν, Ἄκτια αὐτὸν προσαγορεύσας».

«Και για να τιμήσει την ημέρα της νίκης αφιέρωσε (ο Αύγουστος) στον Απόλλωνα Ἄκτιο από το σύνολο των καταληφθέντων πλοίων μία τριήρη και μία τετρήρη και από όλα τα άλλα μεγέθη πλοίων από ένα έως αυτά με δέκα σειρές κουπιών και έκτισε ένα μεγαλύτερο ναό. Ο Αύγουστος επίσης ἱδρύσε πεντετηρικούς γυμνικούς και μουσικούς αγώνες, συμπεριλαμβανομένων και ιπποδρομιών, αγώνες ιερούς (όπως ονομάζουν αυτούς που παρέχεται δωρεάν σίτιση), και τους ονόμασε Ἄκτια».

Τα δέκα πολεμικά πλοία, παρατεταγμένα στη σειρά κατά το μέγεθος, με τα ορειχάλκινα έμβολα να λάμπουν από μακριά προσαρτημένα στις πλώρες, με τους πύργους και τα διάφορα εξαρτήματα πάνω στα καταστρώματα, πρέπει να αποτελούσαν ένα εντυπωσιακό θέαμα. Για άγνωστη

όμως αιτία καταστράφηκαν από πυρκαγιά λίγα χρόνια μετά την τοποθέτησή τους στο Ιερό. Στο αφιέρωμα αυτό του Οκταβιανού, όπως και στα άλλα αφιερώματα που ανέθεσε στη Νικόπολη και στη Ρώμη, διαφαίνεται η προσπάθεια να αναχθεί η σημασία της ναυμαχίας σε ένα κορυφαίο ιστορικό γεγονός, αντάξιο της Σαλαμίνας και των ναυμαχιών των ελληνιστικών χρόνων, στις οποίες πρωταγωνίστησαν ο Αντίγονος Γονατάς και ο Δημήτριος Πολιορκητής, γνωστοί για τα πομπώδη αφιερώματά τους σε Ιερά.

Κατά μια άποψη, η σκηνή η οποία απεικονίζεται σε ένα τμήμα μαρμάρινου ανάγλυφου που βρίσκεται στο μουσείο της Βουδαπέστης και κατά πάσα πιθανότητα προέρχεται από την Καμπανία της Ιταλίας, αναφέρεται στο αφιέρωμα του Ακτίου. Ο Άκτιος Απόλλωνας, καθισμένος σε βράχο κοντά σε τρίποδα, παίζει τη λύρα, ενώ πλησιάζουν τρεις Ρωμαίοι από τους οποίους ο πρώτος είναι ο ίδιος ο Αύγουστος. Στα δεξιά προβάλλουν δύο πλώρες, τραβηγμένες στην ακτή.

Η ακριβής θέση του υπαίθριου μουσείου παραμένει άγνωστη· θα ήταν ωστόσο ενδιαφέρον εάν η αρχαιολογική σκαπάνη εντόπιζε μια μέρα τα υπολείμματα της πυρκαγιάς των πλοίων.

Η εύνοια του θεού Απόλλωνα προς το νικητή προβλήθηκε με διάφορους τρόπους στην τέχνη της εποχής του Αυγούστου, παρουσιάζοντας την εξουσία του ως πεπρωμένο που επέλεξαν οι θεοί, με πρωταγωνιστή τον Απόλλωνα. Στο τρίτο βιβλίο της Αινειάδας (III, 278-283) ο μυθικός βασιλιάς των Ρωμαίων Αινείας, μετά από την περιπλάνησή του στα νησιά του Ιονίου πελάγους, αποβιβάζεται με τους συντρόφους του στην παραλία του Ακτίου. Εκεί, αφού προσφέρουν θυσίες στον Δία, οργανώ-

▲ Νομίσματα από τον Θησαυρό που βρέθηκε στη θάλασσα του Ακτίου. Προορίζονταν πιθανότατα για την πληρωμή του στρατεύματος του Αντωνίου (Μουσείο Νικόπολης).

► Επάνω:
Προτομή του Μάρκου Αντωνίου.
Μουσείο Montemartini στη Ρώμη.

► Μέση:
Προτομή του Οκταβιανού Αυγούστου.
Βρέθηκε στη Νικόπολη κατά τις πρόσφατες έρευνες.

► Κάτω:
Τμήματα μαρμάρινων ανάγλυφων.
Απεικονίζεται ο Άκτιος Απόλλωνας να παίζει λύρα καθισμένος σε βράχο (Βουδαπέστη, Μουσείο Καλών Τεχνών - φωτ. Lázló Mátyus).

νουν αθλητικούς αγώνες. Ο ποιητής φαντάζεται τους συντρόφους να παλεύουν με το λάδι να γυαλίζει στα γυμνά κορμιά τους. Οι αγώνες των συντρόφων του Αινεία στην παραλία του Ιερού του Απόλλωνα προαναγγέλουν τα νέα «Ακτια» που ίδρυσε αργότερα ο Οκταβιανός Αύγουστος.

Η αναφορά, τέλος, ορισμένων φιλολογικών πηγών στην ύπαρξη πόλης - ρωμαϊκής αποικίας στο Άκτιο (Actia colonia), ξεχωριστής από την Νικόπολη (civitas Nicopolitana), θεωρείται ότι δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και ότι πρόκειται μάλλον για σύγχυση που προκλήθηκε από την προσωινυμία της Νικόπολης και ως Ακτίας Νικοπόλεως (Actia Nicopolis). Επειδή όμως στην αρχαία γραμματεία απαντά το εθνικό όνομα Ακταιώτης, είναι πιθανό να υπήρχε στην περιοχή μικρός οικισμός, εμπορικού χαρακτήρα, πριν από την αυτοκρατορική εποχή. Εξάλλου η διασπορά των αρχαιολογικών καταλοίπων στην περιοχή καταλαμβάνει μεγάλη έκταση.

Αρχαιολογικές ανασκαφές που διενεργούνται τα τελευταία χρόνια στο Άκτιο από το Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων, με επικεφαλής την καθηγήτρια κ. Ι. Τριάντη, εντόπισαν το ναό του Απόλλωνα που είχε βρει ο Champrouseau καθώς και άλλα οικοδομήματα, ενώ η συνέχισή τους υπόσχεται να ρίξει φως στις διάφορες οικοδομικές φάσεις του ιερού.

ΤΑ ΝΕΑ ΑΚΤΙΑ

Μετά τη Ναυμαχία του Ακτίου, ο Οκταβιανός Αύγουστος αναδιοργάνωσε τους τοπικούς αγώνες των Ακαρνάνων και τους κατέστησε λαμπρότερους, αφενός για να δεικνύσει την κοσμοϊστορική νίκη του και αφετέρου για να τιμήσει τον θεό Απόλλωνα, στη βοήθεια του οποίου αποδόθηκε η νικηφόρα έκβαση της ναυμαχίας. Οι αγώνες, στους οποίους συνέρεαν αθλητές από ολόκληρη την αυτοκρατορία, διήρκεσαν για αιώνες.

Τα νέα Άκτια αναφέρονται στις πηγές με διάφορες ονομασίες, όπως Άκτια, Άκτια εν Νικοπόλει, Άκτια μεγάλη Καισάρεια, τα Αυγούστου Άκτια. Ως προς το χρόνο πρώτης τέλεσης των νέων Ακτίων, οι απόψεις των σύγχρονων ερευνητών δεν συμπίπτουν. Ορισμένοι θεωρούν το 29 π.Χ., άλλοι το 28 π.Χ. και άλλοι, τέλος, το 27 π.Χ. Η ερμηνεία, όμως, ενός εδαφίου από το έργο *Silvae* του ποιητή Τάτιου, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η πλέον πιθανή χρονολογία των πρώτων νέων Ακτίων θα πρέπει να είναι το έτος 27 π.Χ. Ο ποιητής αφηγείται πως παρευρέθηκε στους αθλητικούς αγώνες της Νεάπολης στην Ιταλία που ήταν γνωστοί με το όνομα Σεβαστά (Augustalia) και κατόπιν παρακολούθησε από το αγρόκτημα του φίλου του, Pollius Felix, τους αθλητές να αναχωρούν για τα Άκτια της Νικόπολης. Από την αναφορά αυτή διαπιστώνεται πως τα Άκτια τελούνταν την ίδια χρονιά με τα Σεβαστά της Νεάπολης, τα οποία ιδρύθηκαν το έτος 2 μ.Χ. Επομένως, εφόσον τα Άκτια είναι γνωστό ότι τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια, η πρώτη τέλεση των αγώνων θα πρέπει να συμπίπτει με το 27 π.Χ. Η παραπάνω άποψη επιβεβαιώνεται και από τις διάφορες αγωνιστικές επιγραφές, όταν αργότερα προστέθηκαν τα Καπιώλια, αγώνες που τελούνταν στη Ρώμη και για πρώτη φορά οργάνω-

► Προτομές αυτοκρατόρων σε ρωμαϊκά νομίσματα, προερχόμενα από τις συλλογές του Νομισματικού Μουσείου. Από πάνω προς τα κάτω: Αύγουστος (aureus Αυγούστου, NM 8618), Καλιγούλας (σηπτέριος Καλιγούλα, NM Σ. Ζαρίφη) και Ιουλιανός (σόλιδος Ιουλιανού, NM 11661).

σε ο αυτοκράτορας Δομιτιανός το 86 μ.Χ. Η αλληλουχία που ακολουθούν οι νίκες οι οποίες αναγράφονται στις αγωνιστικές επιγραφές είναι η εξής: Καπιώλια στη Ρώμη, Σεβαστά στη Νεάπολη και Άκτια στη Νικόπολη. Οι διαγωνιζόμενοι αθλητές και οι καλλιτέχνες των αυτοκρατορικών χρόνων συμμετείχαν τον Ιούλιο στα Καπιώλια της Ρώμης, στη συνέχεια τον Αύγουστο στα Σεβαστά της Νεάπολης και, τέλος, μετέβαιναν στη Νικόπολη για να προλάβουν τη συμμετοχή τους στα Άκτια, τα οποία πρέπει να τελούνταν στις 2 Σεπτεμβρίου, ημερομηνία της Ναυμαχίας του Ακτίου. Έτσι, από το τέλος του 1ου μ.Χ. αι. καθιερώθηκε ένας κύκλος αγώνων, μια «ρωμαϊκή περιοδεία», στο δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας, όπου διεξάγονταν ελληνικοί αγώνες κάθε δεύτερο καλοκαίρι μετά τους Ολυμπιακούς. Η «περιοδεία» αυτή ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής, όπως συνάγεται από το πλήθος αγωνιστικών επιγραφών που διασώθηκαν, στις οποίες αναγράφονται οι αγώνες, το άθλημα και το όνομα του νικητή.

Όπως διαπιστώνεται, από τις αναφορές νικητών των Ακτίων στις γραπτές πηγές, οι αγώνες τελούνταν ανελλιπώς έως τουλάχιστον το 275 μ.Χ. Αυτό το έτος, σύμφωνα με έναν αιγυπτιακό πάπυρο, αναφέρεται ένας σαλπιγκτής, ο Μάρκος Αυρήλιος Σιλβάνος Ερμουπολίτης, ο οποίος νίκησε δώδεκα φορές στα Άκτια (σαλπιγκτής... δωδεκαακτιονεϊκής). Η μόνη διακοπή των αγώνων αναφέρεται στην εποχή του Καλιγούλα, ο οποίος ακύρωσε τους εορτασμούς της νίκης του Ακτίου. Κατά μια άποψη όμως η απαγόρευση αυτή αναφέρεται σε εορτασμούς στη Ρώμη. Μετά την αναφορά του Μάρκου Αυρήλιου Σιλβάνου (275 μ.Χ.), οι πηγές σιωπούν σχετικά με τα Άκτια. Στους χρόνους της σύντομης βασιλείας του Ιουλιανού, του λεγόμενου Αποστάτη, τα Άκτια θα πρέπει να είχαν περιπέσει σε παρακμή. Σε έναν πανηγυρικό λόγο που εκφώνησε ο Claudius Mamertinus προς τιμή του αυτοκράτορα την 1η Ιανουαρίου του 362 μ.Χ., εκθείασε τις ευεργετικές πράξεις του Ιουλιανού στην περιοχή της Ηπείρου και της Δαλματίας. Συγκεκριμένα,

μνημονεύει τη Νικόπολη και αναφέρει ότι είχε περιέλθει σε αξιοθρήνητη κατάσταση πριν από τις ευεργεσίες του αυτοκράτορα. Οι οικίες των ευγενών είχαν καταρρεύσει, όπως και οι στέγες δημοσίων κτηρίων, ενώ το υδραγωγείο είχε γεμίσει με ακαθαρσίες. Οι αγώνες που διασκέδασαν τα πλήθη είχαν καταργηθεί. Ο Ιουλιανός έλαβε διάφορα ευεργετικά μέτρα, αποβλέποντας να επαναφέρει τα έθιμα και τον τρόπο ζωής των Εθνικών, όπως η ενίσχυση των μεγάλων πανελλήνιων αγώνων. Δεν είναι γνωστό αν και πότε καταργήθηκαν τα Άκτια ή αν περιέπεσαν σταδιακά σε παρακμή. Είναι όμως βέβαιο ότι η Εκκλησία τηρούσε αρνητική στάση για τους αθλητικούς αγώνες του παγανιστικού κόσμου, οι οποίοι επιπλέον ήταν άμεσα συνδεδεμένοι με την αρχαία λατρεία, όπως μαρτυρούν πολλοί συγγραφείς των χριστιανικών χρόνων.

▲ Τοιχογραφία με σκηνή ναυμαχίας.
Οικία Vettii, Πομπηία
(φωτ. Jochen Hähnel, terz, Berlin).

ΤΑ ΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τον ιστορικό Δίωνα Κάσσιο (51. 1.2) τα νέα Άκτια ήταν *ἀγὼν γυμνικὸς καὶ μουσικῆς ἵπποδρομίας τε πεντετηρικὸς ἱερός*. Από το εδάφιο αυτό συνάγεται ότι τα Άκτια περιείχαν αγωνίσματα γυμναστικών ασκήσεων, καλλιτεχνικών δεξιοτήτων και ιπποδρομίες. Επιπλέον, οι αγώνες ήταν πεντετηρικοί, δηλαδή διεξάγονταν κάθε τέσσερα χρόνια (στην αρίθμηση υπολογιζόταν τόσο το πρώτο όσο και το τελευταίο έτος), σε αντίθεση με τα παλαιά Άκτια που διεξάγονταν κάθε χρόνο. Ως προς τους ναυτικούς αγώνες, την «πλοίων ἀμίλλα» που αναφέρει ο Στέφανος Βυζάντιος, οι απόψεις των σύγχρονων ερευνητών διίστανται. Δεν είναι βέβαιο εάν η αναφορά σχετίζεται με τα παλαιά ή τα νέα Άκτια, καθώς στο συγκεκριμένο απόσπασμα υπάρχει μία σύγχυση μεταξύ των δύο. Ωστόσο, οι παραστάσεις πολεμικών πλοίων με στρατιώτες ή απλώς με κωπηλάτες στα νομίσματα της Νικόπολης έχει υποστηριχθεί ότι αναφέρονται στους ναυτικούς αγώνες και μάλιστα σε δύο κατηγορίες, στις λεμβοδρομίες

▼ Ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση μουσικών και αθλητικών αγώνων, από ρωμαϊκή οικία της Πάτρας (Αρχαιολογικό Μουσείο Πάτρας).

και σε εικονικές ναυμαχίες, οι οποίες ήταν προσφιλείς στους αυτοκρατορικούς χρόνους. Ορισμένοι μάλιστα ερευνητές, που αποδίδουν την αναφορά του Στέφανου Βυζάντιου στα παλαιά Άκτια, δεν αποκλείουν ότι οι ναυτικοί αγώνες των νέων Ακτίων που είχαν άμεση σχέση με τη ναυμαχία συνέχισαν να τελούνται στο Άκτιο, στην είσοδο του Αμβρακικού, στην περιοχή που είχε λάβει χώρα η ναυτική αναμέτρηση.

Οι αθλητές που νικούσαν στους τέσσερις μεγάλους Πανελλήνιους Αγώνες της αρχαιότητας, δηλαδή στα Ολύμπια, τα Πύθια, τα Ίσθμια και τα Νέμεα, κατείχαν τον τιμητικό τίτλο του περιοδονίκου, από την περίοδο, τον κύκλο δηλαδή των τεσσάρων αυτών αγώνων. Σε ορισμένες αγωνιστικές επιγραφές, μαζί με το όνομα του Ακτιονίκη, αναγράφεται και ο τίτλος του περιοδονίκου. Είναι επομένως βέβαιο πως στους αυτοκρατορικούς χρόνους, στην περίοδο των Πανελληνίων αγώνων προστέθηκαν και τα Άκτια ως πέμπτη διοργάνωση. Από την αίγλη που κατείχαν τα νέα Άκτια εικάζουμε ότι η ένταξη αυτή έγινε τα πρώτα χρόνια μετά την καθιέρωσή τους. Τα Άκτια χαρακτηρίζονται από τους αρχαίους συγγραφείς ως ισάξια των Ολυμπιακών αγώνων, οι δε νικητές κατείχαν το προνόμιο να σπίζονται, όπως και οι Ολυμπιονίκες, εφ' όρου ζωής στο πρυτανείο της πόλης τους. Εξάλλου, όπως αναφέρει ο Δίων Κάσσιος, όταν ο Νέρωνας επέστρεψε από την περιοδεία του στην Ελλάδα χαιρετίστηκε ως περιοδονίκης. Ο Νέρωνας ξεκίνησε τη θεαματική αθλητική του περιοδεία το έτος 66 μ.Χ. από τα Άκτια (αντί των Νεμέων), συνέχισε το 67 μ.Χ. στα Ίσθμια και τα Πύθια, καταλήγοντας στα Ολύμπια, τα οποία μετατέθηκαν κατά δύο χρόνια, προκειμένου να αγωνιστεί εκεί και να πάρει τον τίτλο του περιοδονίκη. Φαίνεται πως υπήρχε ειδική ρύθμιση που επέτρεπε στους αθλητές να μην συμμετέχουν, όταν κρινόταν αναγκαίο, σε έναν από τους πέντε αγώνες της περιόδου. Ανάλογο με το χαρακτήρα των αγώνων ήταν και το έπαθλο. Οι ιεροί αγώνες όπως τα Άκτια είχαν ως έπαθλο ένα στεφάνι (στεφανίτης αγών), σε αντίθεση με

► Οπισθότυποι νομισμάτων της Νικόπολης με παραστάσεις ακτιακών στεφάνων από διάφορα υλικά (από πάνω προς τα κάτω): Φαυστίνα Α' (105-141 μ.Χ.) - καλάμια, Αδριανός (117-138 μ.Χ.) - μήλα (;), Αντωνίνος Ευσεβής (138-161 μ.Χ.) - καλάμια, Γορδιανός (238-244 μ.Χ.) - δάφνη που περιβάλλει μικρότερο στέφανο και Φίλιππος Β' (244-249 μ.Χ.) - καλάμια (Καραμεσίνη-Οικονομίδου, Μ., Η Νομισματοκοπία της Νικοπόλεως, Αθήναι 1975).

τους θεματίτες (ή χρηματίτες) αγώνες που είχαν ως έπαθλο χρηματικό ποσό «*Ἦγετο δὲ καὶ πρό-τερον τὰ Ἄκτια τῷ θεῷ στεφανίτης ἀγών, ὑπὸ τῶν περιοίκων νυνὶ δ' ἐντιμότερον ἐποίησεν ὁ Καῖσαρ*» (Στράβωνας 7.7.6.40)

Εἶναι γνωστά τα εἶδη των στεφάνων με τα οποία στέφονταν οι νικητές στους Πανελληνίους αγώνες: Στα Ολύμπια με στεφάνι από κλαδιά αγριελιάς (ο κότινος), στα Πύθια με στεφάνι δάφνης, στα Νέμεα αρχικά με στεφάνι από σέλινο και αργότερα από κλαδιά πεύκου. Οι φιλολογικές μαρτυρίες δεν αναφέρουν το εἶδος των στεφανίων των Ακτίων, παρά μόνο σε μια περίπτωση, που ως εξαιρετική τιμή κάποιος νικητής παντομίμας στέφθηκε με ασπμένιο στεφάνι.

Από την έναρξη της λειτουργίας του νομισματοκοπείου της Νικόπολης, αμέσως με την ίδρυση της πόλης έως το τέλος του επί αυτοκράτορος Γαλλινού (253-268 μ.Χ.), στα χάλκινα νομίσματα απεικονίζονται τα ακτιακά στεφάνια να συνοδεύονται με την επιγραφή ΑΚΤΙΑΣ ή απλώς το γράμμα Α. Ο τρόπος με τον οποίο αποδίδονται τα φυτά στα στεφάνια δεν διευκολύνει τον προσδιορισμό του είδους των φυτών. Σύμφωνα με μια άποψη, συγκεκριμένα στεφάνια απεικονίζουν φύλλα από καλάμια και άλλα κλαδιά δάφνης. Τέλος, σε ορισμένα στεφάνια απεικονίζονται σφαιρικοί καρποί, οι οποίοι ερμηνεύτηκαν ως μήλα. Μήλα ως έπαθλα προσφέρονταν και στα Πύθια, καθώς τα μήλα θεωρούνταν ιερός καρπός του Απόλλωνα, αλλά και στις πρώτες Ολυμπιάδες. Στεφάνι από σφαιρικούς καρπούς με την επιγραφή ΑΚΤΙΑ στο μέσον απεικονίζεται και σε αγωνιστική επιγραφή από την Ισθμία.

Στους αγώνες, τα στεφάνια που προορίζονταν για τη στέψη των νικητών τοποθετούνταν πάνω σε ένα ειδικό τραπέζι, την αγωνιστική τράπεζα. Περίφημη στην αρχαιότητα ήταν η χρυσελεφάντινη αγωνιστική τράπεζα της Ολυμπίας που φυλασσόταν στο ναό της Ήρας, έργο του Κολώτη. Η απεικόνιση της τράπεζας αυτής διασώζεται σε κοπές χάλκινων νομισμάτων των Ηλείων της εποχής του Αδριανού. Σε τρεις κοπές διαφορετικών

▲ Η προσωποποιημένη Ακτιάδα σε νόμισμα του Αιλίου (136-137 μ.Χ.). Αποδίδεται καθιστή, με σκήπτρο και αγγείο-έπαθλο στα χέρια (Καραμεσίνη-Οικονομίδου, Μ., Η Νομισματοκοπία της Νικοπόλεως, Αθήναι 1975).

εποχών, στην πίσω όψη νομισμάτων της Νικόπολης απεικονίζεται αγωνιστική τράπεζα με τον Ακτιακό στέφανο. Η τράπεζα των Ακτίων απεικονίζεται επίσης σε ανάγλυφες παραστάσεις λυχναρίων τα οποία απεκάλυψαν οι ανασκαφές της Νικόπολης τα τελευταία χρόνια. Μάλιστα, τα λυχνάρια αυτά θεωρήθηκαν προϊόντα τοπικού κεραμικού εργαστηρίου. Η πρώτη κοπή των νομισμάτων της Νικόπολης θεωρείται ότι έγινε με την ευκαιρία της πρώτης τέλεσης των αγώνων. Υπήρχε συνήθεια εξάλλου να κόβονται νομίσματα με την ευκαιρία της τέλεσης αγώνων ή σημαντικής νίκης σε αυτούς. Σε ορισμένες κοπές της Νικόπολης στην πίσω όψη των νομισμάτων απεικονίζεται μια καθιστή γυναικεία μορφή η οποία κρατάει στο αριστερό χέρι δάδα (αναφέρεται και σκήπτρο ή καλάμι) και στο δεξί αγγείο-έπαθλο. Πρόκειται για την προσωποποίηση της θεάς των Ακτίων, της Ακτιάδας. Σε αργυρά νομίσματα του Ανακτορίου των ετών 350-300 π.Χ. παρουσιάζονται οι επιγραφές ΑΚΤΙΟ, ΑΚΤΙΟΥ, ΑΚΤΙΑΣ που σχετίζονται με τους αγώνες των παλαιών Ακτίων. Σε αυτά που φέρουν την επιγραφή ΑΚΤΙΑΣ απεικονίζεται γυναικεία κεφαλή που μοιάζει με Νίκη, η οποία ταυτίζεται με την προσωποποίηση της θεάς των αγώνων. Το θέμα αυτό όπως φαίνεται συνεχίστηκε στα νομίσματα της Νικόπολης, με καθιστή όμως απεικόνιση της θεάς.

Στα Άκτια συμμετείχαν τρεις κατηγορίες αθλητών ως προς την ηλικία: παίδες (13-16 ετών), αγένειοι (17-20 ετών) και άνδρες (21 ετών και άνω), ενώ στους Ολυμπιακούς αγώνες συμμετείχαν μόνο άνδρες και παίδες. Επομένως τα Άκτια ενώ ήταν ως προς τις τιμές αγώνες ισάξιοι με τους Ολυμπιακούς (αγώνας Ολύμπιος ή Ισολύμπιος), δεν ήταν ως προς τις ηλικίες.

Από τους καταλόγους των Ακτιονικών που διασώθηκαν, προσδιορίζονται και τα διάφορα αγωνίσματα των Ακτίων. Στους γυμνικούς αγώνες περιλαμβάνονται ελαφρά και βαριά αγωνίσματα. Από τα ελαφρά αγωνίσματα αναφέρονται στις πηγές το στάδιο, ο δίαυλος, ο δόλικος και ο οπλίτης δρόμος. Η μη αναφορά του άλματος και του ακοντίου

◀ Πήλινος λύχνος από τη Νικόπολη με ανάγλυφη παράσταση της ακτιακής τράπεζας (Μουσείο Νικόπολης).

στις επιγραφές θεωρήθηκε ότι οφείλεται στο γεγονός ότι τα αγωνίσματα αυτά συμπεριλαμβάνονταν στο πένταθλο. Από τα βαρέα αθλήματα στα Άκτια αναφέρονται η πάλη, η πυγμή και το παγκράτιο, στα οποία συμμετείχαν και οι τρεις ως προς την ηλικία κατηγορίες. Στο πένταθλο, όμως, που περιελάμβανε βαριά αγωνίσματα (δίσκο και πάλη) μαζί με τα ελαφρά (άλμα, δρόμο, ακόντιο) συμμετείχαν μόνο οι άνδρες και οι αγένειοι. Τέλος, όσον αφορά τους ιππικούς αγώνες, ενώ αναφέρονται στις φιλολογικές πηγές, δεν υπάρχουν μαρτυρίες από αγωνιστικές επιγραφές. Ο Στέφανος Βυζάντιος αναφέρει ιππικούς αγώνες, οι οποίοι κατά ορισμένους ερευνητές ανήκουν στα Παλαιά Άκτια, ενώ ο Δίων Κάσσιος αναφέρει ιππικούς αγώνες και στα Νέα. Επίσης, σε διάφορους αγώνες που έλαβε μέρος ο Νέρωνας κατά την επίσκεψή του στην Ελλάδα, το 66 μ.Χ., αναφέρεται ότι *ἄρματι πολικῶ και τῷ τελείῳ καὶ δεκαπῶλῳ...* στα Ἴσθμια, στα Πύθια, στα Ολύμπια και στα Άκτια (Ευσεβίου Χρονικά). Πρόκειται για αρματοδρομίες με ἄρμα που το έσυρε αντίστοιχα ένα πουλάρι (πῶλος), ένας ὄριμος σε ηλικία ἵππος (τέλειος ἵππος) και δέκα πουλάρια (δέκα πῶλοι). Απεικονίσεις αρμάτων με τέσσερις ή δύο ἵππους (τέθριππο, συνωρίς) σε νομίσματα της αρχαιότητας συνδέονται με τους αγώνες. Δύο τύποι νομισμάτων της Νικόπολης με παραστάσεις αρμάτων θεωρούνται ότι αναφέρονται στις ιπποδρομίες των Ακτίων. Στον έναν τύπο εμφανίζεται η συνωρίς με ννίοχο Νίκη και σε έναν ἄλλο τύπο της εποχής του Καρακάλλα εικονίζεται τέθριππο που το οδηγεί ο Ἡλιος.

Όσον αφορά τους καλλιτεχνικούς αγώνες, οι κατάλογοι των Ακτιονικών εντυπωσιάζουν με το ευρύ φάσμα των εκδηλώσεων. Αναφέρονται αγώνες ποιητών, σοφιστών, τραγωδών, κωμωδών, κηρύκων, σαλπικτών, κιθαρωδών, φωνασκών, αυλητών και παντομίμων. Από τις κατηγορίες αυτές, οι φωνασκοί ήταν οι διδάσκαλοι της ωδικής και της απαγγελίας, ενώ οι αυλητές διακρίνονταν σε αυτούς που συνόδευαν το χορό και σε εκείνους που έπαιζαν μόνοι.

▼ Επινίκεια στήλη του παλαιστή Ερμαγόρα με ανάγλυφα στεφάνια που αναφέρονται στους αγώνες όπου συμμετέσχε και νίκησε. Στο εσωτερικό του στεφανίου πάνω αριστερά διαβάζουμε «ΑΚΤΙΑ» (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Νάπολης).

Η ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΩΝ ΑΚΤΙΩΝ

Την επιμέλεια της διοργάνωσης των αγώνων ανέθεσε ο Οκταβιανός Αύγουστος στους Σπαρτιάτες, τους μοναδικούς συμμάχους από τους Έλληνες στη σύγκρουσή του κατά του Αντωνίου και της Κλεοπάτρας. Μάλιστα στη ναυμαχία του Ακτίου διακρίθηκε για ηρωισμό ο Σπαρτιάτης Ευρυκλής, ο οποίος πολέμησε επικεφαλής δικού του στόλου. Ο Ευρυκλής ήταν γιος του Λάχαρη, στρατηγού των Λακεδαιμονίων, και είχε φιλία με τον Ιούλιο Καίσαρα, ο οποίος του ανέθεσε την ηγεμονία της Σπάρτης. Μετά τη ναυμαχία του Ακτίου, ο Αύγουστος τον τίμησε εξαιρετικά, του παραχώρησε τα Κύθηρα ως προσωπική κτήση, τον ανακήρυξε Ρωμαίο πολίτη και του έδωσε το αξίωμα του επιστάτη, δηλαδή του ηγεμόνα των Λακεδαιμονίων. Ο Ευρυκλής, με τα πλούτη που συσώρευσε, ανήγειρε με δικές του δαπάνες, σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας, δημόσια οικοδομήματα.

Φαίνεται πως η διοίκηση των αγώνων από τους Σπαρτιάτες αφορούσε τα πρώτα χρόνια της οργά-

▲ Λεπτομέρεια επινίκειας στήλης από την Ισθμία με ανάγλυφο στεφάνι που περικλείει την επιγραφή «ΑΚΤΙΑ» (βλ. σελ. 58).

νωσης, όταν δεν υπήρχαν ακόμη οι υποδομές στη νεοϊδρυθείσα πόλη. Αργότερα τη διοργάνωση και επιστασία των αγώνων είχε η Ιερή Ακτιακή Βουλή, όπως η αντίστοιχη Βουλή της Ολυμπίας, η οποία ήταν υπεύθυνη για την επιμέλεια των θρησκευτικών τελετών και των αγώνων, ώστε όλα να γίνονται σύμφωνα με τους νόμους και τα έθιμα. Σε μία επιγραφή αναφέρεται ο πρόεδρος (άρχων) της Ιεράς Ακτιακής Βουλής, ο Νικοπολίτης Τιβέριος Κλαύδιος Κλεόμαχος, ο οποίος επίσης ήταν αρχιερέας των Σεβαστών και επιμελητής των Αμφικτιόνων.

Ένα άλλο αξίωμα στην ιεραρχία της διοίκησης των αγώνων ήταν αυτό του αγωνοθέτη. Πρόκειται για τον πρόεδρο και κριτή των αγώνων. Τους αγωνοθέτες επέλεγε η τοπική κοινωνία κάθε πόλης. Σε δύο επιγραφές μάς διασώθηκαν τα ονόματα δύο αγωνοθετών των Ακτίων. Η πρώτη επιγραφή αναφέρεται στον ...αἰὸν Τιμοκράτους υἱὸν Κυρέϊνα Φλαβιανὸν [Ν]εικοπο[λίτην], ο οποίος είχε αναλάβει διάφορα αξιώματα στον Ρωμαϊκό στρατό και αργότερα έγινε [ἱερεὺς] τῶν Σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτης μεγάλων Ἀκ[τίων Καισαρήων]. Πρόκειται δηλαδή για κάποιο διακεκριμένο πολίτη της Νικόπολης, τον οποίο επέλεξε η τοπική κοινωνία στο αξίωμα του αγωνοθέτη. Η δεύτερη επιγραφή, που προέρχεται από τη Δωδώνη, παρουσιάζει, εκτός των άλλων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως αρχαιολογικό εύρημα. Ο ακούραστος ταξιδιώτης, έμπορος και φιλόμαχος, Εβραίος από την Αγκώνα, ο Κυριακός, το χειμώνα του 1434-35 ανέγραψε μια επιγραφή που του έδειξαν στο Κάστρο των Ιωαννίνων. Το 1959, δηλαδή 550 χρόνια αργότερα, βρέθηκε στο Κάστρο των Ιωαννίνων τμήμα αυτής της επιγραφής. Χάρη στο κείμενο του Κυριακού, η επιγραφή συμπληρώνεται ως εξής:

[Ἡ Πόλις]
[Τὸν ἀγωνοθέτην Διὸς]
[Νάου καὶ Διών]ης ἱερέα
[Σεβαστῶ]ν καὶ ἀγωνοθέ
[την μεγ]άλων Ἀκτίων
[ΞΗ, Πό]πλιον, Μέμμ[ιον]
Λέοντα, φιλόπατρι'
[καὶ φιλόσοφον]

▼ Τμήμα της τιμητικής στήλης του Πόπλιου Μέμμιου Λέοντα που διετέλεσε αγωνοθέτης κατά την 68η Ολυμπιάδα (Αρχαιολογικό Μουσείο Ιωαννίνων).

Πρόκειται για μια στήλη προς τιμή του φιλοσόφου και φιλόπατρι Πόπλιου Μέμμιου Λέοντα που ήταν αγωνοθέτης των Ναίων, των ιερών αγώνων της Δωδώνης και αγωνοθέτης των μεγάλων Ακτίων κατά την 68η Ακτιάδα (241/240 μ.Χ., με έναρξη της πρώτης Ακτιάδας το 27 π.Χ.). Από την επιγραφή αυτή συνάγεται ότι κατά τον 3ο μ.Χ. αι. εξακολουθούν να τελούνται τα Νάια στο ιερό της Δωδώνης. Επειδή το όνομα Πόπλιος Μέμμιος είναι συνηθισμένο στην προσωπογραφία της Σπάρτης από τον 1ο έως τον 3ο μ.Χ. αι. έχει υποστηριχτεί ότι πιθανώς ο αγωνοθέτης της επιγραφής να ήταν Λακεδαιμόνιος από το γένος των Πόπλιων Μεμμίων, ο οποίος θα είχε εγκατασταθεί στη Νικόπολη από τους πρώτους χρόνους των Ακτίων, όταν είχε δοθεί το προνόμιο της επιμέλειας των αγώνων στους Λακεδαιμόνιους. Κατά συνέπεια, ακόμη και τον 3ο αι., οι Λακεδαιμόνιοι εξακολουθούσαν να ασκούν την επιμέλεια των αγώνων. Η βεβαιωμένη όμως παρουσία του Νικοπολίτη Τιβέριου Κλαύδιου Κλεόμαχου ως προέδρου (άρχοντα) της Ακτιακής Βουλής, καθώς και του Νικοπολίτη Φλαβιανού ως αγωνοθέτη, υποδηλώνει ότι η επιμέλεια των αγώνων πέρασε στα χέρια των Νικοπολιτών, όταν οργανώθηκαν οι σχετικές υποδομές της πόλης.

Ένα άλλο σπουδαίο αξίωμα σχετικό με τους αγώνες ήταν αυτό του ξυστάρχη. Ξυστός (ο), ονομαζόταν οι σκεπασμένες στοές των γυμνασίων όπου ασκούσαν οι αθλητές τους χειμερινούς μήνες, διότι το χωμάτινο δάπεδό τους ήταν ξυσμένο και λείο. Ξυστάρχης ονομάζονταν ο πρόεδρος αθλητικών σωματείων. Ο ξυστάρχης ήταν αξιωματούχος της ρωμαϊκής διοίκησης και αντιπρόσωπος του σωματείου των αθλητών προς τον αυτοκράτορα. Το αξίωμα θεωρείτο σπουδαίο και για αυτό η επιλογή γινόταν από τον ίδιο τον αυτοκράτορα μεταξύ κορυφαίων αθλητών. Σε μια επιγραφή, αναφέρεται ο Μ. Αυρήλιος Ερμαγόρας από τη Μαγνησία του Σιπύλου, φημισμένος παλαιστής που διορίστηκε ξυστάρχης Ακτίων στο δεύτερο μισό του 2ου μ.Χ. αι. Φαίνεται λοιπόν πως αυτή την εποχή στη Νικόπολη λειτουργούσε κάποια σημαντική ένωση επαγγελματιών αθλητών.

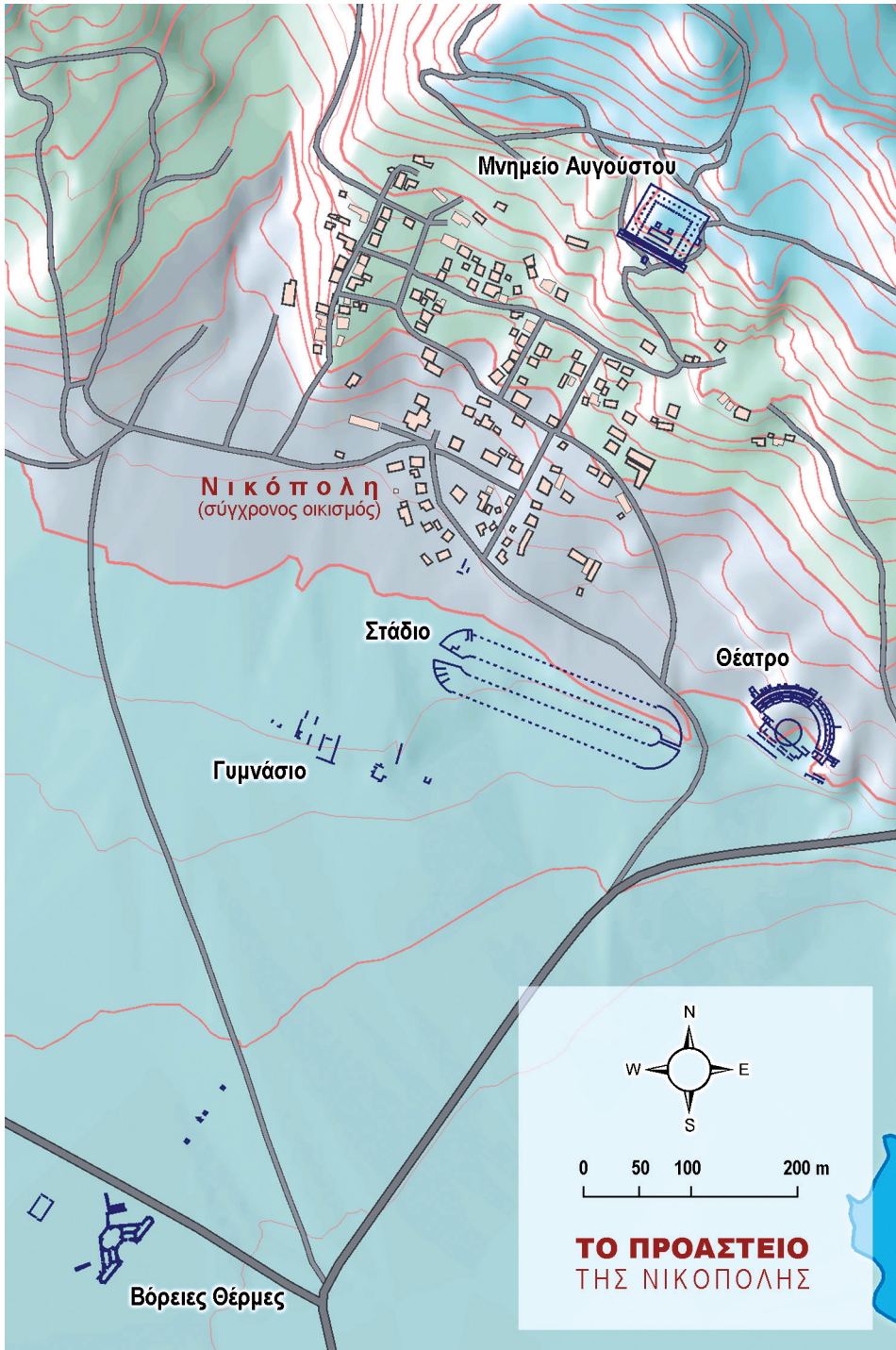
Ο ΧΩΡΟΣ ΤΕΛΕΣΗΣ ΤΩΝ ΑΓΩΝΩΝ

Σύμφωνα με ένα χωρίο του Στράβωνα, η περιοχή της τέλεσης των Ακτίων βρισκόταν στο «Προάστειο» της Νικόπολης: «ἡ μὲν οὖν Νικόπολις εὐανδρεῖ καὶ λαμβάνει καθ' ἡμέραν ἐπίδοσιν, χώρᾱν τε ἔχουσα πολλὴν καὶ τὸν ἐκ τῶν λαφύρων κόσμον, τό τε κατασκευασθὲν τέμενος ἐν τῷ προαστείῳ τό μὲν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸν πεντετηρικὸν ἐν ἄλσει ἔχοντι γυμνάσιόν τε καὶ στάδιον, τό δ' ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ τοῦ ἄλσους ἱερῷ λόφῳ τοῦ Ἀπόλλωνος» (Στράβωνας 7.7.6)

«Ἡ Νικόπολις λοιπὸν ἀνθεί σε πληθυσμό καὶ ἀναπτύσσεται καθημερινά ἔχοντας μεγάλη ἐδαφικὴ ἐπικράτεια καὶ τὸ διάκοσμο ἀπὸ τὰ λάφυρα τῆς ναυμαχίας καθὼς καὶ τὸ τέμενος ποὺ κατασκευάστηκε στὸ προάστειο σὲ δύο ἐπίπεδα, τὸ ἓνα μέσα σὲ ἄλσος μὲ γυμνάσιο καὶ στάδιο γιὰ τὴν τέλεση τῶν πεντετηρικῶν ἀγῶνων καὶ τὸ ἄλλο στὸν ὑπερκειμένο τοῦ ἄλσους ἱερὸ λόφο τοῦ Ἀπόλλωνα».

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐκτεταμένη περιοχή βόρεια τῆς πόλης, στὴν ὁποία εἶχαν ἀνεγερθεῖ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα οἰκοδομήματα γιὰ τὴν προετοιμασία καὶ τὴν τέλεση τῶν ἀγῶνων. Ἡ συνολικὴ ἔκταση ποὺ καταλάμβαναν τὰ λατρευτικὰ καὶ κοσμικὰ οἰκοδομήματα ἀποτελοῦσε ἓναν ἱερὸ χώρο-τέμενος, προσαρμοσμένο στὸ ἀνάγλυφο τῆς περιοχῆς. Σύμφωνα μὲ τὰ ἕως σήμερα δεδομένα τῶν ἀνασκαφῶν, χαμηλὰ στὴν πεδινὴ ἔκταση ὑπῆρχαν τὰ κοσμικὰ οἰκοδομήματα ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν τὶς ἀθλητικὲς δραστηριότητες: τὸ Γυμνάσιο, τὸ Στάδιο καὶ ἀνατολικότερα τὸ Θέατρο, τὸ ὁποῖο δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Στράβωνα, ἀλλὰ ἦταν ἀπαραίτητο, ἐφόσον στὰ Ἄκτια συμπεριλαμβάνονταν καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες. Βόρεια τοῦ Σταδίου καὶ τοῦ Θεάτρου σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς λόφους, τὸν ἱερὸ λόφο τοῦ Ἀπόλλωνα σύμφωνα μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ

► Τὸ Προάστειο τῆς Νικόπολης. Τοπογραφικὸ διάγραμμα μὲ τὰ κυρία μνημεῖα (Ἀπόσπασμα χάρτη ἀρχαιολογικοῦ χώρου Νικόπολης, ὑπὸ Δ. Καλπᾶκη).

Στράβωνα, υπήρχε το Τρόπαιο της ναυμαχίας του Ακτίου, το οποίο μνημονεύουν άλλοι αρχαίοι συγγραφείς. Όπως έδειξαν οι αρχαιολογικές ανασκαφές πρόκειται για ένα οικοδομικό συγκρότημα με διπλό χαρακτήρα, του Τροπαίου με τα λάφυρα της ναυμαχίας και του υπαίθριου ιερού, το οποίο ήταν αφιερωμένο στον Απόλλωνα, τον Άρη και τον Ποσειδώνα, τους θεούς που συνέδραμαν στην επιτυχή έκβαση της ναυμαχίας.

Το Στάδιο

Το Στάδιο της Νικόπολης, που αναφέρει ο Στράβωνας ότι βρισκόταν στην περιοχή του Προαστίου, εντοπίζεται ανάμεσα στο Γυμνάσιο και στο Θέατρο, με προσανατολισμό Α-Δ. Στο μνημείο, το οποίο καλυπτόταν από απροσπέλαστη βλάστηση, πραγματοποιήθηκαν τα τελευταία χρόνια αποψιλώσεις, διερευνητικές ανασκαφικές τομές και τοπογραφικές εργασίες που πρόσφεραν αξιόλογα δεδομένα για μια πρώτη προσέγγιση και σχεδιαστική αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής μορφής του. Κύριο χαρακτηριστικό του οικοδομήματος, ως προς την κάτοψή του, αποτελεί η παρουσία δύο ημικυκλικών απολήξεων (σφενδόνης).

▼ Άποψη του Σταδίου της Νικόπολης από ανατολικά.

▲ Αεροφωτογραφία του Προαστείου της Νικόπολης, με το Στάδιο σε πρώτο επίπεδο και το θέατρο στο βάθος.

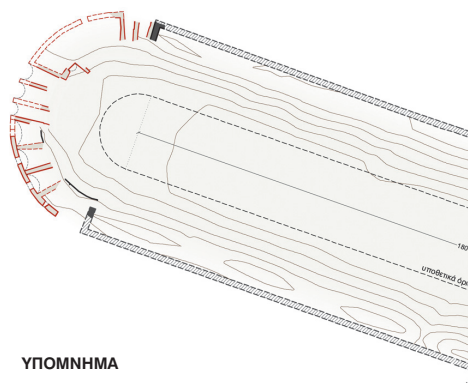
Πρόκειται για μια σημαντική απόκλιση από τον κανόνα των σταδίων της ελληνικής αρχαιότητας που είχαν μια μόνο σφενδόνη. Οι εξωτερικές διαστάσεις του Σταδίου της Νικόπολης έχουν μήκος 247μ. και πλάτος 59μ. Το μήκος του ευθύγραμμου τμήματος του στίβου, χωρίς τις σφενδόνες, υπολογίζεται σε 180μ. Εάν υπολογίσουμε ως μονάδα μέτρησης τον ρωμαϊκό πόδα μήκους 0.296εκ., που έχει εφαρμοστεί, σύμφωνα με τις έρευνές μας, στην πολεοδομική χάραξη της Νικόπολης, τότε οι 600 πόδες, στους οποίους υποδιαιρείτο το στάδιον ως μονάδα μέτρησης των αρχαίων, αντιστοιχούν στα 177,60μ. (ολυμπιακόν στάδιον = 192,27μ., δελφικόν στάδιον=177,55μ.). Το πλάτος του στίβου υπολογίζεται σε 20μ.

Δύο επιμήκεις αναλημματικοί τοίχοι, ο βόρειος και ο νότιος, που ενισχύονται κατά διαστήματα με αντηρίδες, συγκρατούν εξωτερικά τα πρηνή των μακρών πλευρών και συγχρόνως ορίζουν το κοίλο. Ο βόρειος τοίχος, πλάτους 1,50μ., θεμελιωμένος στις απολήξεις της λοφοσειράς του Μιχαλιπσίου, είναι χτισμένος με κονίαμα και με μικρούς αμμόλιθους από τους οποίους όσοι αποτελούν τον πυρήνα του τοίχου είναι κυρίως ακατέργαστοι, ενώ αυτοί που βρίσκονται στην πρόσοψή του είναι γωνιασμένοι. Με παρόμοιο τρόπο είναι χτισμένος και ο νότιος αναλημματικός τοίχος, καθώς και η ανατολική σφενδόνη, όπως διαπιστώνεται από ένα μικρό τμήμα που έχει αποκαλυφτεί στη βόρεια πλευρά της. Σε ορισμένα σημεία του νότιου αναλημματικού τοίχου, όπως και στη βόρεια πλευρά της ανατολικής σφενδόνης, εντοπίζεται παράλληλος ενισχυτικός τοίχος (πάχους 1,70-190μ.), κατασκευασμένος από χυτή τοικοποιία με ακανόνιστους ασβεστόλιθους και αμμόλιθους ενσωματωμένους σε ισχυρό κονίαμα.

Το πέταλο της δυτικής σφενδόνης ορίζεται εξωτερικά από τοίχο κατασκευασμένο με χυτή τοικοποιία επενδυμένη με μανδύα από επάλληλες σειρές οπποπλίνθων. Παρόμοια τοικοποιία παρατηρείται στο σύνολο των ερειπίων της δυτικής σφενδόνης. Στο κέντρο του πετάλου βρίσκεται η κύρια τριπλή είσοδος του σταδίου, διαμορφωμένη με τρεις καμαροσκεπείς διαδρόμους, το ύψος των οποίων μειώνεται προς το εσωτερικό του σταδίου. Εκατέρωθεν της πύλης διαμορφώνονται καμαροσκεπείς χώροι, τραπεζιόσχημης κάτοψης. Στο νότιο τμήμα της σφενδόνης διακρίνονται οι διαχωριστικοί τοίχοι τεσσάρων δωματίων σε παράταξη. Σε ένα από αυτά υπήρχε πρόσβαση με θύρα που ανοίγεται στον περιμετρικό τοίχο του πετάλου. Ο φωτισμός των βοηθητικών αυτών χώρων εξασφαλιζόταν από ορθογώνια ανοίγματα, με τοιχώματα που συγκλίνουν προς τα έξω, όπως διαπιστώνεται από ένα καλά διατηρούμενο άνοιγμα.

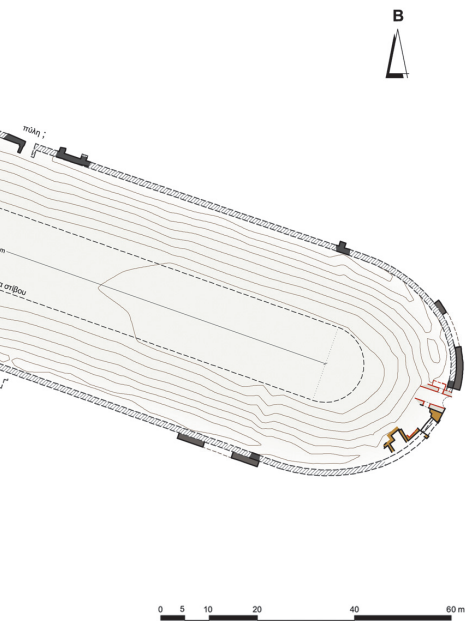
Είσοδος ανοίγεται επίσης και στην ανατολική σφενδόνη, η οποία εξασφάλιζε πρόσβαση στο

▼ Κάτοψη του Σταδίου της Νικόπολης σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Τοικοποιία από ορθογώνιους αμμόλιθους
- Ενισχυτικοί τοίχοι από ακανόνιστους ασβεστόλιθους (πρόχειροι *opus incertum*)
- Τοικοποιία επενδυμένη με συμπαγείς οπτόπλινθους (*opus testaceum*)
- || Προσθήκη δυτικής σφενδόνης
- Τοικοποιία μεταγενέστερης φάσης
- Όρια εμφανούς τοικοποιίας
- Επένδυση με συμπαγείς οπτόπλινθους
- - - - - Υποθετική ύπαρξη τοικοποιίας

στίβο και στο γειτονικό προς ανατολίας θέατρο. Πρόκειται για καμαροσκεπή διάδρομο το ύψος του οποίου μειώνεται προς το εσωτερικό του σταδίου. Στα πλευρικά τοιχώματα του διαδρόμου επενδυμένα με οπτοπλίνθους, τοξωτά ανοίγματα οδηγούσαν αντίστοιχα σε βοηθητικούς καμαροσκεπείς χώρους, οι οποίοι αποτελούσαν το υπόβαθρο για το σχηματισμό του κοίλου της σφενδόνης και την υποστήριξη των εδωλίων, όπως ακριβώς και στη δυτική σφενδόνη.

Οι διαφορετικοί τύποι τοικοποιίας που παρατηρήθηκαν στις μακρές πλευρές του Σταδίου και στις σφενδόνες, οδηγούν σε μια πρώτη προσέγγιση των οικοδομικών φάσεων του μνημείου. Στην πρώτη φάση κτίστηκαν οι μακρές πλευρές και η ανατολική σφενδόνη με αμμόλιθους και κονίαμα. Στη δεύτερη οικοδομική φάση ο νότιος αναλημματικός τοίχος και η ανατολική σφενδόνη ενισχύθηκαν, κατά τόπους, με ισχυρή κυτή τοικοποιία. Στην τρίτη οικοδομική φάση προστέθηκε η δυτική σφενδόνη που χτίστηκε με οπτόπλινθους και ανοίχτηκε πιθανόν η είσοδος στην ανατολική σφενδόνη, η οποία κτίστηκε με οπτόπλινθους μαζί με τους χώρους που δημιουργήθηκαν εκατέρωθεν της εισόδου κάτω από τις κερκίδες του πετάλου. Σύμφωνα με την τοικοδομία, αλλά και τη μνεία του Σταδίου από τον Στράβωνα που έζησε τον 1ο π.Χ. αι., η πρώτη οικοδομική φάση του Σταδίου χρονολογείται στους χρόνους του Αυγούστου. Παρόμοια τοικοποιία με αυτή των αναλημματικών τοίχων του Σταδίου παρατηρείται στις θεμελιώσεις των διαφόρων επιμέρους οικοδομημάτων του Τροπαίου της Νίκης τους Ακτίου, όπως στη στοά, στον μνημειώδη βωμό και στον μεγάλο αναλημματικό τοίχο όπου είχαν αναρτηθεί τα λάφυρα της ναυμαχίας. Η χρονολόγηση των δυο άλλων οικοδομικών φάσεων του Σταδίου παραμένει αβέβαιη.

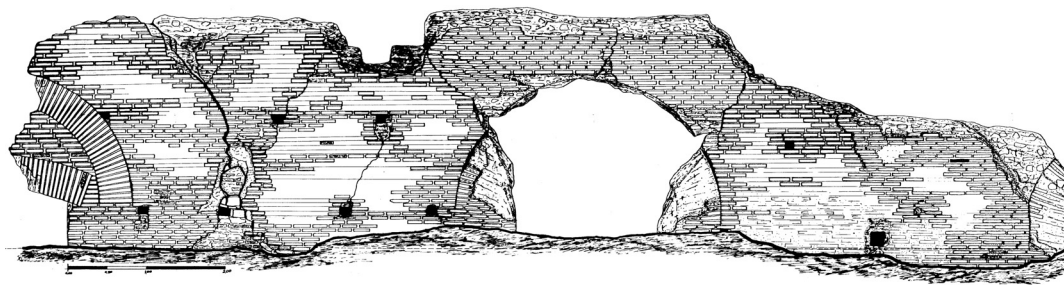
Για την υποδομή των κερκίδων του σταδίου κατασκευάστηκαν κτιστά κλιμακωτά επίπεδα, από ακατέργαστους ασβεστόλιθους και κονίαμα, πάνω στα οποία τοποθετήθηκαν τα λίθινα εδώλια. Με τα σημερινά δεδομένα δεν είναι δυνατόν

να προσδιοριστεί σε ποια οικοδομική φάση του μνημείου αντιστοιχούν τα λίθινα εδώλια. Δεν αποκλείεται στα πρώτα χρόνια της ανέγερσης του Σταδίου να υπήρχαν μόνο χωμάτινα πρηνή, όπως στο Στάδιο της Ολυμπίας, και τα εδώλια να τοποθετήθηκαν αργότερα. Από τα εδώλια έχουν εντοπιστεί λίγα θραύσματα μετακινημένα από την αρχική τους θέση. Η αφαίρεση των εδωλίων έγινε, κατά πάσα πιθανότητα, στους Παλαιοχριστιανικούς χρόνους προκειμένου να χρησιμοποιηθούν ως οικοδομικό υλικό στην ανέγερση των εντυπωσιακών τειχών αυτής της περιόδου, όταν η ενίσχυση της οχύρωσης της πόλης εξαιτίας των βαρβαρικών επιδρομών κρίθηκε επιτακτική.

Το Στάδιο της Νικόπολης είναι ενταγμένο αρμονικά στον ορθογώνιο πολεοδομικό σύστημα της πόλης. Μπροστά από την κεντρική δυτική είσοδο του Σταδίου περνούσε οδική αρτηρία που συνέδεε το άστυ με το «Προάστειο». Πρόκειται για έναν από τους δρόμους του πολεοδομικού ιστού της πόλης με κατεύθυνση Β-Ν (cardo), ο οποίος διερχόταν από τη βορειοδυτική πύλη, διέσχισε το Βόρειο νεκροταφείο, με τους μνημειώδεις τάφους και κατέληγε, πιθανώς, ψηλά στον ιερό λόφο του Απόλλωνα.

Ως προς την κάτοψή του, το Στάδιο της Νικόπολης ανήκει σε έναν μεταβατικό τύπο σταδίου που είναι γνωστός, σύμφωνα με τις επιγραφικές μαρτυρίες, ως στάδιο αμφιθέατρο. Παρόμοια μορφή

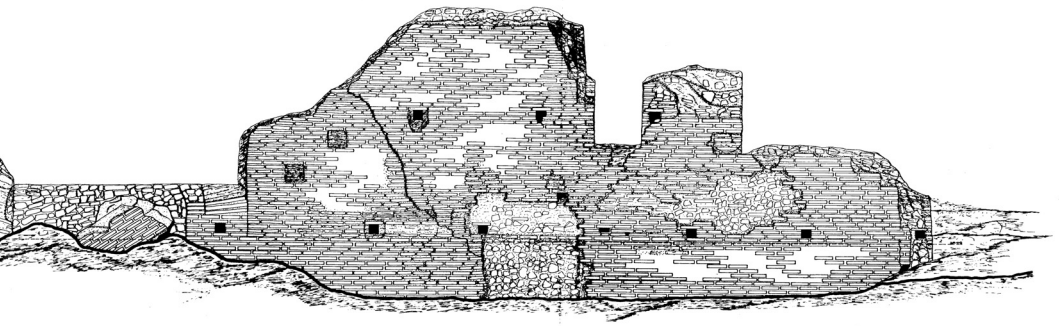
► Το Στάδιο της Αφροδισιάδας.
Άποψη του εσωτερικού (Αρχείο
Πολιτιστικής Εταιρείας Πανόραμα).

▼ Σχεδιαστική αποτύπωση
της δυτικής σφενδόνης του Σταδίου
της Νικόπολης (υπό Ν. Βαγενά).

έχουν τα Στάδια της Αφροδισιάδας και της Λαοδίκειας της Φρυγίας στη Μικρά Ασία, που χρονολογούνται στα τέλη του 1ου π.Χ. αι. και τις πρώτες δεκαετίες του 1ου μ.Χ. αι. Το Στάδιο της Νύσσας στην Καρία της Μ. Ασίας δεν είναι βέβαιο ότι ανήκει σε αυτή την κατηγορία σταδίων, όπως έχει υποστηρικτεί από ορισμένους μελετητές. Το καλύτερα διατηρημένο στάδιο Αμφιθέατρο είναι αυτό της Αφροδισιάδας, κτισμένο με λαξευτές λιθοπλίνθους. Το πλάτος του στίβου υπολογίζεται σε 40μ., ενώ το μήκος του στο ευθύγραμμο τμήμα, χωρίς

τις σφενδόνες, υπολογίζεται σε 180μ. Οι μακρές πλευρές του στίβου δεν είναι απολύτως παράλληλες, αλλά ελαφρώς καμπύλες, προσδίδοντας στο στίβο ελλειπτικό σχήμα. Περιμετρικά του στίβου εκτείνεται λίθινο στηθαίο ύψους 1.60μ., ενώ το ύψος του κοίλου υπολογίζεται σε 10 μέτρα. Συνολικά το Στάδιο της Αφροδισιάδας χωρίζεται σε 40 κερκίδες. Από αυτές, όσες αντιστοιχούν στις μακρές πλευρές του κοίλου είναι ομοιόμορφες ως προς τις διαστάσεις, ενώ όσες αντιστοιχούν στις σφενδόνες διευρύνονται προς τα άνω, εναρμονιζόμενες με το κοίλο της υποδομής.

Όπως εύστοχα έχει διατυπωθεί, το στάδιο αμφιθέατρο ως κατασκευή, αποτελεί οικοδόμημα το οποίο μετέφερε την πρόταση των ρωμαϊκών αρχιτεκτονικών σχημάτων, διατηρώντας όμως ανέπαφη την ελληνική πολιτιστική ταυτότητα. Αποτελεί δε ένα σύντομο πείραμα μεταβατικής περιόδου των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων. Έχει μάλιστα υποστηριχτεί πως στη Νικόπολη θα πρέπει να πρωτοεμφανίστηκε ο τύπος αυτός των σταδίων. Σύμφωνα όμως με τα δεδομένα των περιορισμένων ερευνών στη Νικόπολη, η δεύτερη σφενδόνη του Σταδίου δεν ανήκει στην αρχική οικοδομική φάση του μνημείου και επομένως το Στάδιό της δεν μπορεί να αποτέλεσε το πρότυπο των σταδίων αμφιθεάτρων.

Μονομαχίες και θηριομαχίες δεν συμπεριλαμβάνονταν στο πρόγραμμα των αθλητικών αγώνων των Ακτίων, οι οποίοι είχαν καθαρά ελληνικό χαρακτήρα. Τα αγωνίσματα της κλασικής αρχαιότητας διατήρησαν τη δημοτικότητά τους και στους πρώτους μεταχριστιανικούς χρόνους στον ελλαδικό χώρο. Για αυτό, αν και η διεξαγωγή μονομαχιών και θηριομαχιών στην Ελλάδα τεκμηριώνεται από τις φιλολογικές πηγές, από επιγραφές νικητών μονομάχων, από παραστάσεις λίθινων αναγλύφων και πήλινων λυχναριών -ορισμένα από τα οποία μάλιστα έχουν βρεθεί και στη Νικόπολη- τα θεάματα αυτά δεν είχαν ευρεία αποδοχή. Για τις ανάγκες των θεαμάτων αυτών, κατά την αυτοκρατορική εποχή, ορισμένα ελληνικά θέατρα μετατράπηκαν σε αρένες με την αφαί-

▲ Πήλινος λύχνος με παράσταση μονομάχων (Μουσείο Νικόπολης).

ρεση των πρώτων σειρών των εδωλίων. Παράδειγμα μιας τέτοιας μετατροπής στην Ήπειρο αποτελεί το θέατρο της Δωδώνης. Στο Παναθηναϊκό στάδιο της Αθήνας, που κτίστηκε από το ρήτορα Λυκούργο το 330/329 π.Χ. και ανακατασκευάστηκε από την Ηρώδη τον Αττικό το πρώτο μισό του 2ου μ.Χ. αι., πραγματοποιούνταν μονομαχίες και θηριομαχίες. Μάλιστα, ο αυτοκράτορας Αδριανός διοργάνωσε θηριομαχίες με την παρουσία χιλίων άγριων ζώων. Αργότερα, στους υστερορρωμαϊκούς χρόνους, το Παναθηναϊκό στάδιο στην περιοχή της σφενδόνης, μετατράπηκε σε πραγματική αρένα.

Στα Άκτια περιλαμβάνονταν και ιππικοί αγώνες, στους οποίους μάλιστα έλαβε μέρος και νίκησε ο Νέρωνας, όπως προαναφέρθηκε. Οι ιπποδρομίες μπορεί να πραγματοποιούνταν στο Στάδιο, οι αρματοδρομίες όμως απαιτούσαν μεγαλύτερο πλάτος στίβου, από 50 έως 80 μέτρα. Εξάλλου δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές εγκάρσια στον άξονα του στίβου, δεν εντόπισαν ίχνη της «σπίνα» (spina), του κτιστού εμποδίου κατά μήκος του άξονα του στίβου, γύρω από το οποίο περι-

▼ Το αρχαίο θέατρο της Δωδώνης.

στρέφονταν τα άρματα. Ο Ιππόδρομος της Νικόπολης θα πρέπει να αναζητηθεί στην ευρύτερη περιοχή του «Προαστείου». Η πεδινή έκταση δυτικά του Γυμνασίου προς το Ιόνιο, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η πλέον κατάλληλη θέση.

Το Γυμνάσιο

Δυτικά του Σταδίου διακρίνονται διάσπαρτα ερείπια οικοδομημάτων. Ορισμένοι τοίχοι με ποικιλία τοιχοποιιών διατηρούνται σε αξιόλογο μήκος και ύψος πάνω από την επιφάνεια του εδάφους. Στα ερείπια αυτά κατά τη διάρκεια εργασιών αποψίλωσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990 βρέθηκαν δύο ενεπίγραφες πεσσοειδείς στήλες. Πρόκειται για δύο αγωνιστικές επιγραφές τις οποίες ανέθεσε η πόλη της Νικόπολης για να τιμήσει δύο νεαρούς Νικοπολίτες αθλητές.

Στην πρώτη στήλη αναγράφονται τα εξής:

*Ἡ πόλις ἡ Νευκ-
Πολειτῶν Ν-
εικομήδην Ν-
εικομήδους
νεικήσαντα Ἄ-
κτια τὰ μεγάλα
παίδας στάδιν
Ἀκτιάδι-ιθ'*

«Η πόλη της Νικόπολης αφιερώνει τη στήλη στον Νεικομήδη γιο του Νεικομήδη που νίκησε στο άθλημα δρόμου ενός σταδίου στην κατηγορία των παιδων, κατά την 19η Ακτιάδα».

Ο νεαρός Νεικομήδης, θα πρέπει να ήταν ηλικίας 13-16 ετών όταν αγωνίστηκε και ήρθε πρώτος. Από άλλες γνωστές και δημοσιευμένες επιγραφές μαρτυρούνται δύο αγωνίσματα στην κατηγορία των παιδων, η πυγμή (πυγμαχία) και το παγκράτιο, ενώ το στάδιο απαντά για πρώτη φορά.

Στη δεύτερη στήλη αναγράφεται:

*[ῆ πό]λις ἡ Ν[ει]
[κ]οπολειτῶν
Νεικάνορα
τίτου νεική-
Σαντα ἐν*

▲ Αγωνιστικές επιγραφές από το Γυμνάσιο της Νικόπολης. Πάνω: επιγραφή προς τιμή του Νεικομήδη, ακτιονίκη στο αγώνισμα του σταδίου (Μουσείο Νικόπολης).

► Επιγραφή προς τιμήν του νεαρού Νικοπολίτη Νεικάνορα που νίκησε σε αγώνες στη Λάρισα της Θεσσαλίας (Μουσείο Νικόπολης).

Λαρίσση πα[ί]-
Δων στά-
Διον

«Η πόλη της Νικόπολης αφιερώνει τη στήλη στον Νεικάνορα γιο του Τίτου, που νίκησε στη Λάρισα στο άθλημα δρόμου ενός σταδίου, στην κατηγορία των παιδών».

Από τις φιλολογικές μαρτυρίες αντλούμε τις πληροφορίες ότι στη Λάρισα της Θεσσαλίας είχαν θεσπιστεί οι γυμνικοί και μουσικοί αγώνες των «Ελευθέρων» από το κοινό των Θεσσαλών μετά την ήττα του Φιλίππου του Ε' στις Κυνός Κεφαλές (196 π.Χ.). Στους επικωρίους αυτούς αγώνες που ήταν δημοφιλείς, συνέρρεαν αθλητές από την Ελλάδα, τη Μ. Ασία και την Ιταλία. Στους αυτοκρατορικούς χρόνους προστίθενται άλλοι δύο αγώνες, τα καλούμενα «Θεσσαλών Ποσειδώνια» και τα «Καισάρεια», για τους οποίους δεν έχουμε επαρκείς πληροφορίες ως προς τα αγωνιστικά προγράμματα και τα τακτά χρονικά διαστήματα της οργάνωσής τους. Σύμφωνα με τη χρονολόγηση της επιγραφής της Νικόπολης, ο Νεικάνορας αγωνίστηκε στα μέσα του Ιου μ.Χ. αι. Δεν είναι όμως βέβαιο σε ποιόν από τους παραπάνω αγώνες συμμετείχε.

Τα ερείπια δυτικά του Σταδίου θα πρέπει να ταυτιστούν με το Γυμνάσιο της Νικόπολης, διότι το Γυμνάσιο ήταν ο πλέον κατάλληλος χώρος για την ανίδρυση των δύο αγωνιστικών σπηλών προς τιμή των νεαρών Νικοπολιτών.

Τα συγκροτήματα των γυμνασίων της ελληνιστικής περιόδου περιελάμβαναν συνήθως έναν υπαίθριο χώρο που περιβαλλόταν με στοές (τον ξυστό) και διάφορα δωμάτια, την Παλαίστρα, το Λουτρό και άλλα οικοδομήματα για τις ανάγκες της άσκησης και εξυπηρέτησης των αθλητών. Στους αυτοκρατορικούς χρόνους στα γυμνάσια προστίθενται θερμά λουτρά. Για το λόγο αυτό οι όροι «λουτρά» και «γυμνάσια» ταυτίζονται στις φιλολογικές πηγές. Το Γυμνάσιο της Νικόπολης θα πρέπει να εξυπηρετούσε τις ανάγκες των αθλητών που συνέρρεαν από ολόκληρη της αυτοκρατορία στην

0 10 20 30 εκ

περίοδο των Ακτίων, αλλά και τους ντόπιους αθλητές στη διάρκεια ολόκληρου του χρόνου. Στο δυτικό άκρο του ερειπίου του Γυμνασίου διακρίνονται οικοδομήματα που πιθανώς ανήκουν στο συγκρότημα των Λουτρών. Εξάλλου, νότια του Γυμνασίου, στην ευρύτερη περιοχή του «Προαστείου», βρίσκονται οι Βόρειες Θέρμες της Νικόπολης (τα ερείπια του συγκροτήματος είναι γνωστά στους ντόπιους ως Μπεντένια) που θα μπορούσαν να εξυπηρετούν τις ανάγκες των αθλητών κατά το διάστημα των αγώνων. Το οικοδομικό αυτό συγκρότημα, κατά μια άποψη, χρονολογείται στους χρόνους του αυτοκράτορα Αδριανού. Η σύνδεση των δύο κτηριακών συγκροτημάτων του Γυμνασίου και των Βόρειων Θερμών, διαπιστώθηκε κατά τις επιφανειακές αρχαιολογικές έρευνες στη δεκαετία του 1990, με τον εντοπισμό των πεσών της διακλάδωσης του ρωμαϊκού Υδραγωγείου. Η διακλάδωση αυτή ξεκινούσε από τα βορειοδυτικά, εκεί από όπου περνάει ο κεντρικός αγωγός του Υδραγωγείου, κατευθυνόταν προς το Γυμνάσιο, το οποίο προφανώς τροφοδοτούσε, και στη συνέχεια κατέληγε στις Βόρειες Θέρμες.

Στην περιοχή του Γυμνασίου αρχαιολογικές ανασκαφές αποκάλυψαν ένα μνημειώδες ταφικό οικοδόμημα, το οποίο χρονολογείται στην εποχή του Αυγούστου. Πέριξ του μνημείου βρέθηκαν θραύσματα μαρμάρινων αγαλμάτων, μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη με κυμάτια και ένα μαρμάρινο έμβολο πλοίου μεγάλων διαστάσεων. Το έμβολο αυτό ανήκε, κατά πάσα πιθανότητα, σε γλυπτό σύμπλεγμα που διακοσμούσε την κορυφή του τάφου. Λόγω της θέσης του στο Γυμνάσιο, το

▲ Η αναθηματική επιγραφή του Γυμνασίου της Νικόπολης (σχεδιαστική απόδοση: Αγ. Μαστοράκης).

οικοδόμημα ερμηνεύτηκε ως μανσωλείο/ηρώ. Εδώ θα είχε ενταφιαστεί κάποιος επιφανής Νικοπολίτης, του οποίου οι δραστηριότητες θα σχετίζονταν με τα γεγονότα της ναυμαχίας του Ακτίου, της ίδρυσης της πόλης και της καθιέρωσης των νέων Ακτίων.

Στην περιοχή του Ωδείου της Νικόπολης, που βρίσκεται μέσα στα τείχη της πόλης, βρέθηκε ενεπίγραφη λιθόπλινθος, η οποία φαίνεται ότι μεταφέρθηκε εκεί όταν χρησιμοποιήθηκε σε δεύτερη χρήση, ως κατώφλι. Η αρχική της θέση ανήκει στο Γυμνάσιο, όπως διαπιστώνεται από τα αναγραφόμενα στην επιγραφή:

Μνασιλαΐδας Αρχωνίδα Πολυκρίτα εὐξίθεοῦ

Ὑπὲρ υἱὸν Ἀρχωνίδαν

Τὸ Γυμνάσιον τοῖς θεοῖς καὶ ταῖ πόλει

«Ο Μνασιλαΐδας, γιος του Αρχωνίδα, και η γυναίκα του Πολυκρίτα, κόρη του Ευξίθεου, αναθέτουν το γυμνάσιο προς τιμή ή στη μνήμη του γιου τους Αρχωνίδα στους θεούς και στην πόλη».

Η επιγραφή αυτή, γραμμένη σε δωρική διάλεκτο με ελληνικά ονόματα, χρονολογήθηκε στους χρόνους του Αυγούστου. Πρόκειται για κτητορική επιγραφή που αναφέρεται στην ίδρυση του Γυμνασίου. Κάποια από τις τοπικές οικογένειες της αριστοκρατίας συνέβαλε οικονομικά με χορηγία στην ανέγερση του Γυμνασίου. Η συνήθεια αυτή ήταν γνωστή στην ελληνιστική εποχή στην Ελλάδα και συνεχίστηκε στους ρωμαϊκούς χρόνους. Η κτητορική επιγραφή θα πρέπει να κοσμούσε την είσοδο του Γυμνασίου.

Το Θέατρο

Το Θέατρο της Νικόπολης, που διατηρείται σε ερειπιώδη κατάσταση, αποτελεί ένα από τα πλέον επιβλητικά μνημεία του αρχαιολογικού χώρου. Είναι κτισμένο στις νότιες υπώρειες της λοφοσειράς του Μικαλιτσίου, σε μικρή απόσταση βορειο-ανατολικά του Σταδίου και νότια του μνημείου της Νίκης του Ακτίου. Η περίοπτη θέση του μνημείου, από όπου ο επισκέπτης έχει πανοραμική θέα του Αμβρακικού και του Ιονίου πελάγους, και

▲ Άποψη της ανατολικής παρόδου του θεάτρου της Νικόπολης.

η εντυπωσιακή σε ύψος διατήρηση ορισμένων τμημάτων του, προσείλκυσαν το ενδιαφέρον των περιηγητών των περασμένων αιώνων, (όπως Leake, Pouqueville, Holland, Brøndsted, Hughes, Hobhouse κ.ά.) οι οποίοι δημοσίευσαν σύντομες αναφορές ή εκτενέστερες περιγραφές. Ορισμένοι από τους επισκέπτες του μνημείου χάραξαν τα ονόματα τους πάνω στις πλίνθους της σκηνής. Η περιγραφή του W.M. Leake θεωρείται από τις πλέον αξιόλογες. Μεταξύ άλλων σημειώνει ότι παρατήρησε μπροστά από τη σκηνή θραύσματα επιγραφών με τα ονόματα της Αθηνάς και της Αφροδίτης. Κατά τη γνώμη του, οι επιγραφές θα πρέπει να ανήκαν στις πλίνθους των αγαλμάτων που διακοσμούσαν την πρόσοψη της σκηνής. Το ακέφαλο άγαλμα μαινάδας ή ιέρειας, που βρέθηκε στο Θέατρο και εκτίθεται στο μουσείο της Νικόπολης, θα πρέπει να ανήκει στη διακόσμηση του Θεάτρου. Στη δημοσίευση των ταξιδιών του Leake στην Ελλάδα, περιλαμβάνεται, μεταξύ άλλων κατόψεων μνημείων της Νικόπολης (Ωδείο, Δυτική πύλη με τα Νυμφαία, Βόρειες Θέρμες, Τείχη), και η κάτοψη του Θεάτρου βασισμένη στο σχέδιο του T.L. Donaldson. Νεώτερες αποτυπώσεις των ορατών τμημάτων του Θεάτρου πραγματοποιήθηκαν το 1977 και το 1997. Στο Θέατρο δεν έχουν πραγματοποιηθεί συστηματικές ανασκαφές, παρά μόνο περιστασιακά περιορισμένης κλίμακας διερευνητικές τομές και εργασίες στερέωσης σε επικίνδυνα να καταρρεύσουν τμήματα. Το Θέατρο, λόγω της περίοπτης θέσης του, έγινε αντικείμενο λεηλασιών. Το κοίλο του χρησιμοποιήθηκε κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως αντιαεροπορική φωλιά πολυβόλων από τα στρατεύματα κατοχής, ενώ οι τρεις κυκλικοί λάκκοι που διακρίνονται στο κοίλο και σημειώνονται στο τοπογραφικό που δημοσίευσε ο Leake, ανήκουν σε ασβεστοκάμινο.

Το κατώτερο τμήμα του κοίλου (cavea) του Θεάτρου αναπτύσσεται στο φυσικό πρανές του λόφου, σύμφωνα με την κατασκευαστική πρακτική των Ελλήνων, ενώ το ανώτερο πάνω σε κτιστές υποδομές σύμφωνα με τις αρχιτεκτονικές

▲ Άποψη του εξωτερικού τοίχου που ορίζει περιμετρικά το Θέατρο της Νικόπολης.

▲ Αεροφωτογραφία
του Θεάτρου της Νικόπολης.

λύσεις που εφεύραν οι Ρωμαίοι. Η κτιστή υποδομή του ανώτερου τμήματος του κοίλου συνίσταται από κυτή τοικοποιία διαμορφώνοντας τρεις ομόκεντρους θολωτούς διαδρόμους, με ύψος αυξανόμενο από τον εσωτερικό προς τον εξωτερικό. Εγκάρσιοι τοίχοι στον υψηλότερο εξωτερικό διάδρομο τον καθιστούσαν απροσπέλαστο. Οι δύο άλλοι διάδρομοι ήταν προσπελάσιμοι και χρησιμοποιούνταν για την κίνηση των θεατών. Πάνω στις κτιστές υποδομές του ανώτερου τμήματος του κοίλου -και κατά πάσα πιθανότητα στο φυσικό έδαφος στο κατώτερο τμήμα του- στρώσεις από ισχυρό κονίαμα και αργολιθοδομή δημιουργούσαν το καμπύλο υπόβαθρο για τη διαμόρφωση των κερκίδων και την τοποθέτηση των λίθινων εδωλίων. Από τα εδώλια λίγα μόλις διάσπαρτα τμήματα σώζονται σήμερα, ενώ ο Pouqueville ανα-

φέρει πως σε ορισμένα από αυτά διέκρινε επιγραφές με ελληνικά και λατινικά ονόματα.

Ψηλός τοίχος, που ενισχύεται κατά τόπους με αντηρίδες, ορίζει περιμετρικά το κοίλο. Σε τακτά διαστήματα (4-5μ.) στην όψη του τοίχου παρατηρούνται να εξέχουν, σε οριζόντιες σειρές, ζεύγη μεγάλων λιθοπλίνθων. Οι λίθοι αυτοί, στέρεα ενσωματωμένοι μέσα στον τοίχο, ανήκουν στο μηχανισμό της στερέωσης των ξύλινων στύλων (mali), πάνω στους οποίους δενόταν η υφασμάτινη τέντα (velum ή πέτασος στα ελληνικά) που απλωνόταν στο κοίλο, για την προστασία των θεατών από τον ήλιο ή τη βροχή. Οι κάθετα τοποθετημένοι ξύλινοι στύλοι περνούσαν μέσα από τον ανώτερο κυκλικά διάτρητο λίθο και ακουμπούσαν στον κατώτερο λίθο, ο οποίος έφερε κυκλική εκβάθυνση ώστε να συγκρατείται η βάση του κάθε στύλου. Παρόμοιες κατασκευές διέθεταν τα ρωμαϊκά αμφιθέατρα, ορισμένες από τις οποίες διατηρούνται και σήμερα, όπως στο Κολοσσαίο της Ρώμης.

Τρεις θολωτές εισοδοί (vomitoria), εν είδει διαδρόμων μήκους 14μ., οδηγούν στο εσωτερικό του Θεάτρου. Η μία στον άξονα του κοίλου διευκόλυνε την κυκλοφορία των θεατών στο κεντρικό τμήμα του κοίλου. Οι δύο άλλες, που βρίσκονται στο ανατολικό και δυτικό άκρο του κοίλου, προσπελάσιμες και σήμερα, διαμορφώνονται με δυο συνεχόμενες ανισούψεις καμάρες, των οποίων το άνοιγμα μειώνεται σταδιακά προς το εσωτερικό του θεάτρου. Έχουν δηλαδή τομή κόλουρου κώνου. Στις εισόδους οδηγούσαν εξωτερικά κλίμακες, από τις οποίες η καλύτερα διατηρούμενη είναι αυτή της ανατολικής πλευράς.

Πάνω από την τελευταία σειρά των εδωλίων δημιουργείται περιμετρική στοά (porticus in summa cavea), η οποία στο πίσω μέρος ορίζεται από την πλινθοκτιστη ανωδομή του εξωτερικού περιμετρικού τοίχου του κοίλου. Στον τοίχο της στοάς, όπου διατηρούνται ίχνη έγχρωμου κονιάματος, παρατηρούνται αψιδωτά ανοίγματα, κόγχες και μικρά λοξόγωνα ανοίγματα. Η προσπέλαση προς τη στοά στην κορυφή του κοίλου γινόταν με

▲ Στήλη με τη μορφή του αυλητή Κορνηλίου από την Κόρινθο που είχε νικήσει σε πολλούς πανελλήνιους αγώνες, μεταξύ των οποίων τα Ίσθμια, τα Νέμεα, τα Άκτια και τα Παναθήναια (Ισθμία, Αρχαιολογικό Μουσείο, φωτ. Γ. Φαφαλή, από το βιβλίο Ιερά και Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα, εκδ. ΚΑΠΟΝ).

▲ Άγαλμα μαινάδας ή ιέρειας
από το διάκοσμο του θεάτρου
(Μουσείο Νικόπολης).

εξωτερικές κλίμακες, οι οποίες οδηγούσαν αντίστοιχα σε τρεις αφιδωτές εισόδους. Η κεντρική είσοδος, που βρίσκεται στον άξονα του κοίλου, πάνω από τη θολωτή είσοδο (vomitorium), πλαισιώνεται εσωτερικά από δύο ορθογώνιες κόγχες, τις οποίες θα στόλιζαν αγάλματα.

Διάδρομος χωρίζει το κοίλο από το ορθογώνιο σκηνικό οικοδόμημα (scaena), ορισμένοι τοίχοι του οποίου διατηρούνται σε ύψος έως και εννέα μέτρα από τη σημερινή επιφάνεια του εδάφους. Επικώσεις, τουλάχιστον δύο μέτρων από καταπεσμένους τοίχους και χώματα, καλύπτουν την ημικυκλική ορχήστρα, το προσκήνιο και το κατώτερο τμήμα της σκηνής. Το σκηνικό οικοδόμημα ήταν διώροφο. Η πρόσοψη της σκηνής (scenae Frons), μήκους 38μ., είναι ευθύγραμμη και φέρει τρεις αφιδωτές, συμμετρικά τοποθετημένες εισόδους: τη μεσαία (valva regia), που διαμορφώνεται σε κόγχη, και τις δύο πλευρικές (hospitalia). Στο ισόγειο της σκηνής, πίσω από την πρόσοψή της, διαμορφώνονται εσωτερικά θολωτά διαμερίσματα (postscaenium). Μεταξύ της σκηνής και της ορχήστρας παρεμβάλλεται υπερυψωμένο, κατά πάσα πιθανότητα, προσκήνιο (pulcritum), το οποίο ορίζεται ανατολικά και δυτικά από τα ορθογώνια διαμερίσματα των παρασκηνίων (vesurae). Μπροστά από κάθε παρασκήνιο δύο θολωτοί διάδρομοι, με κάτοψη σχήματος Γ, αποτελούν τις παρόδους που οδηγούσαν στην ορχήστρα και στην προεδρεία.

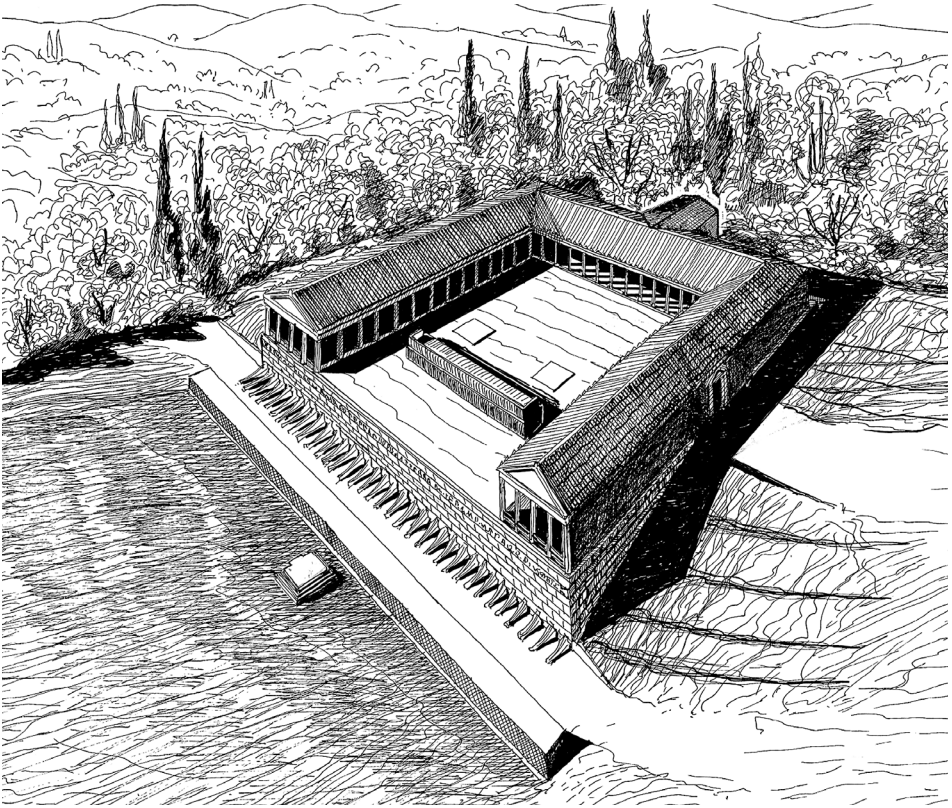
Είναι αξιοσημείωτο ότι το Θέατρο δεν αναφέρεται από τον Στράβωνα στα οικοδομήματα του Προαστείου, όπως το Στάδιο και το Γυμνάσιο. Αυτό σημαίνει ή ότι δεν είχε ανεγερθεί την εποχή που ο Στράβωνας επισκέφθηκε τη Νικόπολη ή ότι παρέλειψε να το μνημονεύσει. Ωστόσο, σύμφωνα με τις μεθόδους δόμησης που παρατηρούνται στο μνημείο, η πρώτη οικοδομική του φάση χρονολογείται στα χρόνια του Οκταβιανού Αυγούστου. Οι τοικοποιίες στο Θέατρο ποικίλουν. Στον περιμετρικό τοίχο, στο κατώτερο τμήμα, παρατηρείται αργολιθοδομή με άφθονο συνδετικό κονίαμα (opus caementicium και κατά τόπους opus insertum),

ενώ στο ανώτερο τμήμα ο πυρήνας της κυτής τοικοποιίας επενδύεται με επάλληλες σειρές οπποπλίνθων (opus testaceum). Η τελευταία τοικοποιία χαρακτηρίζει και την ανωδομή του σκηνικού οικοδομήματος. Σε ορισμένα τμήματα παρατηρείται επίσης τοικοποιία κατά το σύστημα opus quasi reticulatum, όπως στην πρόσοψη της μεσαίας θολωτής εισόδου του κοίλου. Τέλος, στην πρόσοψη του θεάτρου, το κοίλο απολήγει στα δύο άκρα σε ισχυρούς αναλημματικούς τοίχους κτισμένους με μεγάλες λιθοπλίνθους. Οι εναλλασσόμενοι δρομικοί με κατά τόπους διάτονους λίθους του αναλήμματος είναι κτισμένοι «εν ξηρώ». Στην πίσω όμως όψη το εξέχον τμήμα των διάτονων λίθων ενσωματώνεται σε κυτή τοικοποιία δημιουργώντας ένα ενιαίο σώμα. Στο Θέατρο παρατηρούνται τρεις τουλάχιστον οικοδομικές φάσεις, η αρχαιότερη από τις οποίες χρονολογείται στους χρόνους του Οκταβιανού Αυγούστου, σύμφωνα με τις μεθόδους δόμησης που παρατηρούνται στο Θέατρο και στο Τρόπαιο της ναυμαχίας του Ακτίου, το οποίο χρονολογείται με ακρίβεια στα πρώτα χρόνια της ίδρυσης της πόλης.

Στο Θέατρο παρέλασαν για αιώνες ηθοποιοί και άλλοι καλλιτέχνες που έφταναν στη Νικόπολη κάθε τέσσερα χρόνια προκειμένου να διαγωνιστούν στους μουσικούς αγώνες των Ακτίων. Φανταζόμαστε τους διάφορους ποιητές, τους σοφιστές, τους τραγωδούς, τους κωμωδούς, τους κήρυκες, τους σαλπικτές, τους κιθαρωδούς, τους φωνασκούς, τους αυλητές και τους παντομίμους των επιγραφών να ανταγωνίζονται σε δεξιότητες και να υποκλίνονται στο πλήθος το οποίο δεν έμενε αμέτοχο στις διαδικασίες της επιβράβευσης των αρίστων. Στις Διατριβές του στωικού Φιλοσόφου Επίκτιτου (Διατριβή Γ', δ'), ο οποίος μετά την εξορία από τον αυτοκράτορα Δομπιανό όλων των φιλοσόφων από τη Ρώμη (94 μ.Χ.), κατέφυγε στη Νικόπολη όπου ίδρυσε σχολή, αναφέρεται ένα επεισόδιο στο Θέατρο της Νικόπολης κατά το οποίο το πλήθος αποδοκίμασε τον επίτροπο της Ηπείρου που μερολήπτει απρεπα υπέρ κάποιου κωμωδού.

▼ Πήλινι λύχνοι από τη Νικόπολη με ανάγλυφες παραστάσεις θεατρικών προσώπων (Μουσείο Νικόπολης)

▲ Σχεδιαστική αναπαράσταση του Μνημείου της Νίκης (Μνημείου του Αυγούστου) στη Νικόπολη (υπό Χρ. Τσακούμη, Ν. Βαγενά).

Το Μνημείο της Νίκης στο λόφο του Απόλλωνα

Το τέμενος που, όπως είδαμε, μνημονεύει ο Στράβωνας ότι υπήρχε στον λόφο του Απόλλωνα, πάνω από το ιερό άλσος, περιγράφεται από άλλους συγγραφείς με περισσότερες λεπτομέρειες. Ο Ρωμαίος συγγραφέας Σουητώνιος (Aug. 18.2) στο Βίο του Αυγούστου, αναφέρει μεταξύ των άλλων ενεργειών στις οποίες προέβη ο αυτοκράτορας αμέσως μετά τη ναυμαχία και το αφιέρωμα στη θέση που είχε στρατοπεδεύσει πριν από τη ναυμαχία:

«*Quoque Actiacae victoriae memoria celebratior et in posterum esset, urbem Nicopolim apud Actium condidit ludosque illic quinquennales constituit et ampliato vetere Apollinis templo locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum*

navalibus spoliis Neptyno ac Marti consecravit».

«Και για να εκθειάσει τη φήμη της νίκης του στο Άκτιο και να διαιωνίσει τη μνήμη της, ίδρυσε μια πόλη τη Νικόπολη κοντά στο Άκτιο και καθιέρωσε εκεί πεντετηρικούς αγώνες. Επέκτεινε τον αρχαίο ναό του Απόλλωνα και σόλισε την περιοχή όπου είχε στρατοπεδεύσει με ναυτικά λάφυρα τα οποία αφιέρωσε στον Ποσειδώνα και τον Άρη».

Ο Δίων Κάσσιος αναφέρεται διεξοδικότερα στο αρχιτεκτόνημα που οικοδομήθηκε στη θέση του στρατοπέδου:

«τό τε χωρίον ἐν ᾧ ἐσκήνησε, λίθοις τε τετραπέδοις ἐκρηπιδώσε καὶ τοῖς ἀλούσιν ἐμβόλοις ἐκόσμησεν, ἔδος τι ἐν αὐτῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπαίθριον ἰδρυσάμενος» (Δίων Κάσσιος 51.1.3)

«Στην τοποθεσία που είχε στρατοπεδεύσει, θεμελίωσε οικοδόμημα από ορθογώνιους λίθους και το διακόσμησε με τα έμβολα των πλοίων που

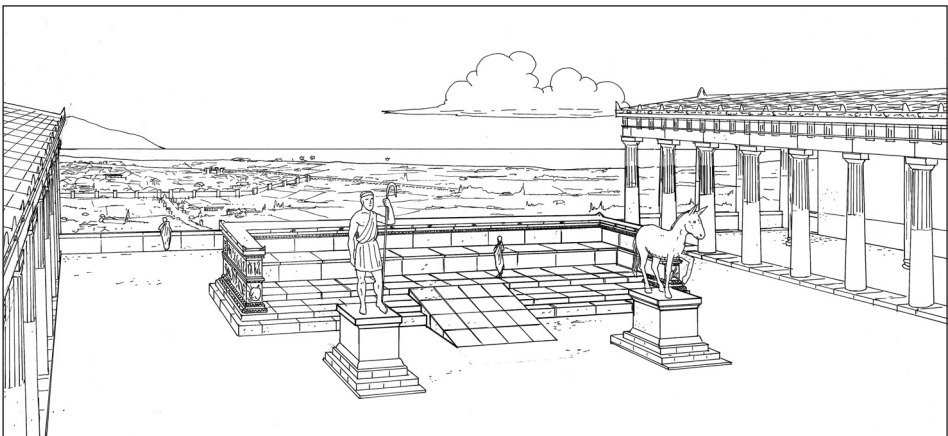
▲ Ο ιερός λόφος του Απόλλωνα. Σε πρώτο επίπεδο η είσοδος και το μονοπάτι για τους επισκέπτες.

*αιχμαλώτισε, ανεγείροντας εκεί ένα υπαίθριο ενδι-
αίτημα του Απόλλωνα».*

Περιορισμένης έκτασης αρχαιολογικές ανα-
σκαφές στις αρχές του 20ου αιώνα εντόπισαν
στους λόφους πάνω από το Στάδιο και το Θέατρο
το μνημείο που αναφέρεται στις πηγές. Οι ανα-
σκαφές που επακολούθησαν στη δεκαετία του
1990 και συνεχίζονται έως σήμερα, ολοκλήρωσαν
την αποκάλυψη του μνημείου. Πρόκειται για τον
συνδυασμό Τροπαίου-μνημείου νίκης- και υπαί-
θριου ιερού.

Το όλο συγκρότημα αναπτύσσεται κλιμακωτά
σε δύο άνδρα, από τα οποία το κατώτερο ορίζε-
ται από δύο αναλημματικούς τοίχους. Ο πρώτος
ευθύγραμμος και ισχυρός τοίχος συγκρατεί τις
ωθήσεις ενός δευτέρου, κατά πολύ υψηλότερου,
που έχει κάτοψη σχήματος Π. Τα κάθετα σκέλη
του δευτέρου τοίχου που λειपुरγεί «εν είδει»
ποδίου για τις υπερκείμενες κατασκευές, εισχω-
ρούν στα πρηνή του λόφου, ενώ στο οριζόντιο
σκέλος με όψη προς τα νότια σώζονται οι λαξεύ-
σεις όπου είχαν σφηνωθεί τα ορειχάλκινα έμβο-
λα των πλοίων που αιχμαλωτίστηκαν κατά τη ναυ-
μαχία. Στο άνω άνδρη διατηρούνται κατάλοιπα
μιας πειόσχημης στοάς. Στον υπαίθριο χώρο που
σχηματίζουν τα τρία σκέλη της στοάς διατηρού-
νται τα θεμέλια επιμήκους βωμού και τριών
βάθρων, τα οποία πρέπει να στήριζαν κολοσσικά

▼ Σχεδιαστική αναπαράσταση
του βωμού στο άνω άνδρη
του Μνημείου της Νίκης
(υπό Γ. Νάκα).

αγάλματα. Η πρόσοψη του βωμού και οι πλάγιες όψεις του ήταν διακοσμημένες με ανάγλυφες παραστάσεις σε δύο επάλληλες ζωφόρους. Στη κάτω ζωφόρο απεικονίζονται λάφυρα με σωρούς όπλων και εξαρτημάτων πλοίων, ενώ στην ανώτερη ζωφόρο απεικονίζεται ο θρίαμβος που πραγματοποίησε ο Αύγουστος το μήνα Αύγουστο του 29 π.Χ. στη Ρώμη. Όπως διαπιστώνεται από τα χιλιάδες θραύσματα, διαφόρων διαστάσεων, που περισυλλέχτηκαν, πρόκειται για γλυπτά εξαιρετικής καλλιτεχνικής ποιότητας τα οποία σηματοδοτούν το τέλος της ελληνιστικής τέχνης και τις αρχές της τέχνης των αυτοκρατορικών χρόνων. Στο οικοδόμημα του βωμού ήταν τοποθετημένες και δύο μαρμαρίνες ημικυκλικές βάσεις (η μία σώθηκε ολόκληρη, ενώ η άλλη σε λίγα θραύσματα) διακοσμημένες με ανάγλυφες αρχαϊστικές παραστάσεις θεών και ηρώων.

Το Τρόπαιο-Τέμενος αποτελούσε την κορωνίδα των μνημείων που ανεγέρθηκαν για να προπαγανδίσουν τη νίκη και την ευσέβεια του Αυγούστου, ενταγμένα στις τελετουργίες και στις πρακτικές διαδικασίες κατά την τέλεση των αγώνων. Κεντρική θέση στο οικοδομικό συγκρότημα του Τροπαίου-Ιερού αποτελούσε ο μνημειώδης βωμός, αφιερωμένος στον Απόλλωνα, τον προσάτη θεό του Αυγούστου, το θεό του φωτός και της μουσικής, προς τιμή του οποίου τελούνταν τα παλαιά και νέα Ακτία.

Ο βωμός του Απόλλωνα θα πρέπει να αποτελούσε το επίκεντρο των θρησκευτικών τελετουργιών που συνδέονταν με τα Ακτία. Εκεί θα πρέπει να γίνονταν οι απαραίτητες θυσίες και από κει θα κατέβαινε η πομπή που θα κατέληγε στο Στάδιο. Ο δρόμος που ξεκινούσε από τα τείχη της πόλης και περνούσε μπροστά από το Στάδιο κατέληγε στο μνημείο της Νίκης. Στους πολυάριθμους επισκέπτες των Ακτίων, το υπαίθριο ιερό δεν αποτελούσε μόνο τόπο προσκυνήματος, αλλά και ένα αξιοθέατο, ένα μουσείο, που θύμιζε ένα κορυφαίο γεγονός της ιστορίας συνδεδεμένο με τον ιδρυτή της Νικόπολης και της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

▲ Στήλη με ανάγλυφα στεφάνια από διαφορετικά φυτά, μέσα στα οποία αναγράφονται οι αγώνες στους οποίους δίνονταν ως έπαθλα (2ος μ.Χ. αι., Ισθμία, Αρχαιολογικό Μουσείο, φωτ. Γ. Φαφαλή, από το βιβλίο *Ιερά και Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα*, εκδ. ΚΑΠΟΝ).

Η ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΑ ΤΩΝ ΑΚΤΙΩΝ

Τα Άκτια ήταν αγώνας ιερός προς τιμή του Απόλλωνα Ακτίου. Η εξίσωσή τους ως προς τις τιμές με τους Ολυμπιακούς αγώνες (ισολύμπιοι αγώνες), τους πρόσφερε μεγάλη αίγλη. Επιπλέον, η σύνδεσή τους με τη λατρεία του Αυγούστου, ο οποίος έχαιρε ιδιαίτερων τιμών και σεβασμού μέχρι το τέλος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αύξανε τη σπουδαιότητα των αγώνων, οι οποίοι εμπλέκονταν στις διαδικασίες μιας πολιτικής που απέβλεπε στο κύρος του αυτοκράτορα και τη συνοχή της πολυπολιτισμικής αυτοκρατορίας. Τα Άκτια ήταν γνωστά ως Άκτια εν Νικοπόλει, Νέα Άκτια, Άκτια τα Μεγάλα Καισάρεια. Η αναφορά τους ως Άκτια Μεγάλα είναι σε αντιδιαστολή με τα Άκτια τα Μικρά που καθιερώθηκαν σε διάφορες πόλεις της αυτοκρατορίας, για λόγους καθαρά πολιτικούς, προκειμένου να προσελκύσουν την ευμένεια του αυτοκράτορα. Ακόμη και ο Ιουδαίος ηγεμόνας Ηρώδης, φίλος του Αυγούστου, ο οποίος μάλιστα συνδέεται με τη Νικόπολη διότι συνέβαλε οικονομικά στην ανοικοδόμησή της, ανήγειρε θέατρα και αμφιθέατρα και καθιέρωσε αγώνες, σε ένα πολιτιστικό και πνευματικό περιβάλλον ξένο προς το αθλητικό ιδεώδες του ελληνισμού.

Ενδεικτικά αναφέρεται πως Άκτια διοργανώνονταν στην Πέρινθο, στην Αντιόχεια, στην Αλεξάνδρεια, στις Σάρδεις, στη Θεσσαλονίκη, στην Άγκυρα, στη Δαμασκό, στη Νικομήδεια, στην Κω, στην Ιεράπολη της Φρυγίας και αλλού. Το κύρος όμως των Ακτίων της Νικόπολης παραμένει· για αυτό στις αγωνιστικές επιγραφές τονίζεται ο τόπος τέλεσής τους -Άκτια εν Νικοπόλει. Επιπλέον, εμφανίζεται ο τιμητικός τίτλος Ισάκτιος, σε αντιστοιχία με τους τίτλους Ισολύμπιος και Ισοπύθιος,

που επέλεγαν οι πόλεις προκειμένου να προσδώσουν προβολή και κύρος στους δικούς τους τοπικούς αγώνες.

Οι μαρτυρίες από τις αγωνιστικές επιγραφές που διασώθηκαν διατρανώνουν την έκταση της φήμης των αγώνων. Στο τέμενος του «Προαστείου» της Νικόπολης συνέρρεαν αθλητές από διάφορες γωνιές της αυτοκρατορίας, από την ηπειρωτική Ελλάδα, τα νησιά του Αιγαίου και την Κύπρο, τη Μικρά Ασία και την Κάτω Ιταλία, με τη φιλοδοξία να αποκτήσουν τον Ακτιακό στέφανο και να τύχουν των ανάλογων τιμών. Οι πιο πολλοί από αυτούς ήταν επαγγελματίες και μετέβαιναν από αγώνα σε αγώνα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Βρισκόμαστε σε μια περίοδο που οι αθλητικοί αγώνες και τα θεάματα γνωρίζουν μια ιδιαίτερη ακμή στην οποία συμμετέχει το πλήθος των μεγαλουπόλεων, κυρίως της ελληνικής Ανατολής. Ο Αίλιος Αριστόμαχος από τη Μαγνησία του Μαιάνδρου, όπως αναφέρεται σε μια επιγραφή που χρονολογείται στο 140 μ.Χ., υπήρξε περιοδονείκης που νίκησε στα Ολύμπια, στα Καπιτώλεια της Ρώμης, στα Παναθήναια και στα Άκτια. Ο Αυρήλιος Πολυκράτης Κιβυράτης από τη Φιλαδέλφεια της Λυδίας υπήρξε δρομέας και πενταθλητής. Σύμφωνα με επιγραφή νίκησε στα Βαλβίλληνα στην Έφεσο, στα Τραιϊάνεια στην Πέργαμο, στα Αδριάνεια στην Αθήνα και στα Άκτια στη Νικόπολη. Το κύρος των αγώνων ήταν τόσο μεγάλο ώστε στην ίδια τη Νικόπολη, όπως μαρτυρεί η αγωνιστική επιγραφή προς τιμή του νεαρού Νεικομήδη, αλλά και σε άλλες περιοχές, χρησιμοποιήθηκε η χρονολόγηση σύμφωνα με τις Ακτιάδες, όπως συνέβαινε με τις Ολυμπιάδες.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bonaria, M., Actionicae, RE suppl. 10 (1965): col. 1.
- Collignon, M., Torses archaïques en marbre provenant d' Actium, Gazette Archéologique 11 (1886), 235-243.
- Gagé, J., Actiaca, Mélanges d' archéologie et d' histoire, 53 (1936), 37-100.
- Habicht, C. Eine Urkunde des Akarnanischen Bunde, Hermes 85 (1957), 86-122.
- Jucker, H., Apollo Palatinus und Apollo Actius auf augusteischen Munzen, Museum Helveticum 39 (1982), 82-100, πιν. 1-18.
- Krizinger, F. Nikopolis in der augusteischen Reichspropaganda, Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη.
- Lämmer, M., Die Aktischen Spiele von Niccopolis, Stadion XII/XIII (1986/87), 27-38.
- Leake, W.M., Travels in Northern Greece, Vol. I. London 1835.
- Murray W.M., The Coastal Sites of Western Akarnania: A Topographical-Historical Survey. Dissertation University of Pennsylvania, 1982, 266-275.
- Murray W.M. and Petsas, Ph. M., Octavian's Campsite memorial for the Actian War. Transactions of the American Philosophical Society, Vol. 79, Part 4, 1989.
- Oberhummer, E., Akarnanien, Ambrakia, Amphilocien, Luekas im Altertum, München 1887.
- Tidman, B., On the Foundation of the Actian Games, Classical Quarterly, 44 (1950), 123-125.
- Welch, K., The Stadium at Aphrodisias, AJA 102:2 (1998) 547-569.
- Zachos, K., Excavations at the Actian Tropaeum at Nicopolis. A preliminary Report, στο Isager, J., (επιμ.), Foundation and Destruction. Nicopolis and Northwestern Greece. Monographs of the Danish Institute at Athens, 3, Athens 2001, 29-41.

Ζάχος, Κ., Αρχαιολογικές έρευνες στο Γυμνάσιο της Ακτίας Νικοπόλεως, στο ΦΗΓΟΣ για τον Καθηγητή Σ. Δάκαρη, Ιωάννινα 1994, 443-457.

Ζάχος, Κ., Το Μνημείο του Οκταβιανού Αυγούστου στη Νικόπολη, Το Τρόπαιο της Ναυμαχίας του Ακτίου, Αθήνα 2001.

Ζάχος, Κ., Νομός Πρέβεζας- Μνημείο Αυγούστου, ΑΔ (1995) Χρονικά και ΑΔ 51 (1996), Β1 395-398.

Ζάχος, Κ. – Καππά Χ., Μνημείο Οκταβιανού Αυγούστου, ΑΔ 52 (1997), Β2, 576-578, Χρονικά και ΑΔ 53 (1998), Β2, 503-508, ΑΔ 54 (1999), Β1, 471-474, ΑΔ (2000), υπό εκτύπωση.

Καραμεσίνη-Οικονομίδου, Μ., Η Νομισματοκοπία της Νικοπόλεως, Αθήναι 1975.

Κοντογιάννη, Θ., Το Θέατρο της Νικόπολης, στο Ζάχος Κ. (επιμ.) Πρακτικά Δευτέρου Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη (14 Σεπτεμβρίου 2002), Πρέβεζα 2007, 361-370.

Παυλογιάννης, Ο., Αλμπανίδης, Ε., Τα Άκτια της Νικοπόλεως, νέες προσεγγίσεις, στο Ζάχος Κ. (επιμ.), Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη, (14 Σεπτεμβρίου 2002), Πρέβεζα 2007, 57-76.

Πηλιάκου, Γ., Λυχνάρια από τις νεκροπόλεις της ρωμαϊκής Νικόπολης, στο Ζάχος, Κ. (επιμ.) Νικόπολις Β΄, 533-562.

Σαρικάκης, Θ.Χ., Άκτια τα εν Νικοπόλει, ΑΕ 1965, 145-162.

Σταυροπούλου-Γάτση, Μ. και Αλεξοπούλου, Ζ.Γ., Ανακτόριο-Άκτιο Ακαρνανίας. Συμβολή στη μελέτη της οχύρωσης της πόλης του Ανακτορίου και στην τοπογραφία της ευρύτερης περιοχής, ΕΥΛΙΜΕΝΗ 3 (2002), 75-94.

Τριάντη, Ι., Ο Charles François Noël Champoiseau στο Άκτιο στο Ζάχος Κ. (επιμ.), Πρέβεζα 2007, 49-56.

Φάκλαρη, Υ., Αναθηματική Επιγραφή από τη Νικόπολη, στο Ζάχος Κ. (επιμ.) Πρακτικά Δευτέρου Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη (14 Σεπτεμβρίου 2002), Πρέβεζα 2007, 563-569.

Χρυσός, Ε. (επιμ.), Νικόπολις Α. -Πρακτικά του Α' Διεθνούς Συμποσίου για τη Νικόπολη, (23-29 Σεπτεμβρίου 1984), Πρέβεζα 1987.

Χρυσός, Ε., Συμβολή στην Ιστορία της Ηπείρου κατά την Πρωτοβυζαντινή Εποχή, Ηπειρωτικά Χρονικά 23 (1981), 9-111.

ΠΑΕ 1940.

ΠΑΕ 1913-14.

ΠΑΕ 1940.

ΒCH 1940-41.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
Τα παλαιά Άκτια	10
Τα νέα Άκτια	24
Τα αγωνίσματα	27
Η διοίκηση των Ακτίων	33
Ο χώρος τέλεσης των αγώνων	36
<i>Το Στάδιο</i>	38
<i>Το Γυμνάσιο</i>	46
<i>Το Θέατρο</i>	49
<i>Το Μνημείο της Νίκης στο λόφο του Απόλλωνα</i>	55
Η ακτινοβολία των Ακτίων	59
Ενδεικτική Βιβλιογραφία	61

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ «ΑΚΤΙΑ - ΑΘΛΗΤΙΚΟΙ
ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΣΤΗ ΝΙΚΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ» ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΕ 1.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΣΕ ΧΑΡΤΙ VELVET
170gr ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ» ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ
Τ.Δ.Π.Ε.Α.Ε. - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΝΙΚΟΠΟΛΗΣ ΤΟΝ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2008